

EŞENKÖY TÖMÖLÖSÖ VE BULUNTULARI

(Yüksek Lisans Tezi)

Tölin TAN

2011

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

EŞENKÖY TÖMÜLÜSÜ VE BULUNTULARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Tölin TAN

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Veysel TOLUN

anakkale – 2012

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Eşenköy Tümülsü ve Buluntuları” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

26/03/2012
Tülin TAN

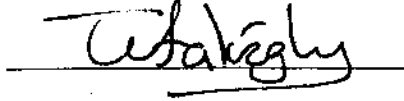
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Tülin TAN'a ait

Eşenköy Tümülsü ve Buluntuları

adlı çalışma, jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalında

YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

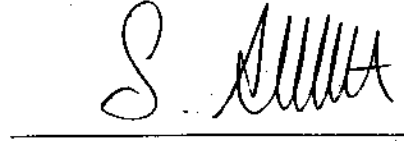

Üye Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU

Üye Yrd. Doç. Dr. Veysel TOLUN

(Danışman)

Üye Yrd. Doç. Dr. Semiha ALTIER

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

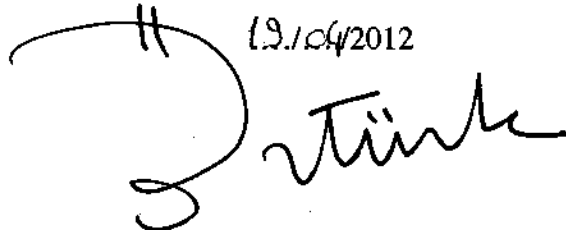
Tez No : 4283 43

Tez Savunma Tarihi : 26/03/2012

ONAY

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Hakkı ÖZTÜRK

Enstitü Müdürü

19/04/2012

ÖZET

EŞENKÖY TÜMÜLÜSÜ VE BULUNTULARI

Bu yüksek Lisans tez çalışması Daskyleion'un antik kentinin yaklaşık 3-4 km. güneybatısında yer alan kaçak kazılarca tahrip edilen ve kurtarma kazıları ile ortaya çıkarılan Eşenköy Tümülüsü'nü mimari ve kullanım özellikleri açısından değerlendirerek tarihi konusunda bir öneride bulunmayı amaçlar. Daskyleion antik kenti M.Ö. 547-334 yılları arasında Anadolu'da yaşanan Pers egemenliği süresince oluşturulan dört Pers satraplığından biri olarak Anadolu arkeolojisinde önemli bir yere sahiptir. Bu yüksek lisans tezi ayrıca kurtarma kazısı sonrasında ele edilen bilgiler ışığında Eşenköy Tümülüsü mimari özellikleri ve buluntularını değerlendirerek bu tümülüsün Anadolu Tümülüs geleneği ve ölü gömme gelenekleri içindeki yerini irdelemeyi amaçlar. Bunun dışında Eşenköy Tümülüsü'nün hangi tarihte yapılmış olabileceği konusu değerlendirilmektedir. Eşenköy Tümülüsü Mysia bölgesi sınırları içinde kaldığından komşusu Lidya, Troas ve Frigya'da kullanım gören tümülüs örnekleri göz önünde alınarak incelenmektedir. Eşenköy Tümülüsü genel itibarıyla M.Ö. 7.-4. yüzyıllar arasında aynı teknik ve gelenekle yapılan Lidya Tümülüs Mezarları ile benzer özelliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Eşenköy Tümülüsü'nün M.Ö. 6. yüzyıl sonu / M.Ö. 5. yüzyıl başlarına ait olduğu ve Helenistik dönemde tümülüsün tekrar kullanıldığı ileri sürülebilir.

ABSTRACT

EŞENKÖY TUMULUS AND ITS REMAINS

This master's thesis aims to examine the Eşenköy Tumulus recently looted by the illicit diggers near the ancient city of Daskyleion in Mysia. Issues such as the architectural features and use of this tumulus are examined in the light of available evidence derived from this rescue excavation. A date for the construction of this tumulus is offered in light of comparisons with similar tumuli in neighboring regions such as Lydia, Thrace, and Phrygia. Daskyleion served as one of the four satrapies of the Persian Empire which ruled Anatolia between 547 B.C. and 334 B.C. In this context, the study of the Eşenköy Tumulus is hoped to contribute our general knowledge tumulus tradition in Mysia where the evidence is limited about burial customs. Thus, the Eşenköy Tumulus is compared to those similar examples found in Lydia, Troad and Phrygia to obtain information on its use and date. It is purposed that Eşenköy tumulus can best be compared to Lydian tumuli dating from 7th to 4th centuries B.C. in terms of architecture and construction techniques, as well as the grave furniture. The Eşenköy tumulus can temporally be placed into the late 6th / early 5th century BC. It appears that the tumulus was re-used in the Hellenistic period.

ÖNSÖZ

Anadolu’da çok sayıdaki tümülüs mezarların kaderinden farklı olmayarak önce mezar soyguncuları tarafından zarar gören Eşenköy Tümülüsü Bandırma Müzesi Müdürlüğü tarafından yapılan kurtarma kazısıyla resmi olarak açıldıktan sonra tümülüs mimarisi ve içinden çıkan buluntular yüksek lisans tez konusu olarak seçilmiştir. Kazı çalışmasında ve sonrasında müzede devam eden çalışmalarımızda hiç yanımdan ayrılmadan destek veren ayrıca tezin hazırlanma aşamasında bana rahat bir çalışma ortamı sağlayan değerli meslektaşlarım Arkeolog Zeliha DOĞAN ve Arkeolog Makbule KARADAĞ’a teşekkür ederim. Eşenköy Tümülüsü’ne yaklaşık 3 km. mesafedeki Daskyleion Kazısı Başkanı Doç. Dr. Kaan İREN ve kazı ekibine mezar açılırken verdikleri destek ve sonrasında mezardan çıkan küçük buluntuların konservasyonunda yardımlarını esirgemedikleri için teşekkürü borç bilirim. Tümülüsün restorasyonu öncesinde yapılan proje çalışmaları sırasında tezimde kullandığım mimari çizimleri için Bursa Rölöve Müdürlüğü’ndeki arkadaşım Yüksek Mimar Aylin KIRLANGIÇ ve Mimar Umut BECENE’ye teşekkür ederim. Çalışma süresince bilgilerini ve yardımlarını esirgemeyen, sürekli beni çalışmaya motive ederek tecrübesiyle yönlendiren tez danışmanım değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Veysel TOLUN’a ve Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU’na minnet duyduğumu belirtmek isterim.

Tezin hazırlanma aşamasında yaptığım çalışma süresince ihtiyaç duyduğum kaynaklara ulaşmamda bana her zaman yardımcı olan Doç. Dr. Nurettin ÖZTÜRK ile arkadaşım Yrd. Doç. Dr. Birol CAN’a, ve çok uzaktan bana yol göstererek çalışmamın her aşamasında bilgisini hiç esirgemeyen ve bana manevi destek veren sevgili arkadaşım Yrd. Doç. Dr. Hacer ÇORUH’a her zaman minnet duyacağımı belirtmeden geçemeyeceğim.

Yaşamım boyunca her zaman bana verdikleri destek ve çalışmanın tamamlanmasında gösterdikleri sabır için aileme ve özellikle anneme sonsuz teşekkürler...

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
RESİMLER LİSTESİ.....	vi
1. GİRİŞ.....	1
2. DASKYLEİON ANTİK KENTİ.....	4
3. ANADOLU'DA TÜMÜLÜS GELENEĞİ.....	9
4. EŞENKÖY TÜMÜLÜSÜ.....	18
4.1. Mimari.....	21
4.1.1. Dromos.....	21
4.1.2. Ön Oda.....	25
4.1.3. Mezar Odası.....	34
4.2. Mezar Odası Buluntuları.....	38
4.2.1. Mermer Mobilya ve Döşem.....	38
4.2.1.1. Kline.....	39
4.2.1.2. Sunu Masası.....	43
4.2.1.3. Kaide.....	48
4.2.2. Küçük Buluntular	49
4.2.2.1. Seramik.....	49
4.2.2.2. Terracotta Figürinler.....	51

4.2.2.3. Alabastron.....	52
5. KARŞILAŞTIRMA.....	58
5.1 Daskyleion Kösemtuğ Tümülüsü.....	58
5.2 Lidya Tümülüsleri.....	59
5.2.1. BT 62.4 Tümülüsü	59
5.2.2. Harta Abidintepe Tümülüsü.....	60
5.2.3. Bekçitepe Tümülüsü.....	62
5.2.4. Mangaltepe Tümülüsü.....	63
5.2.5. Yabızlar Tepesi Tümülüsü.....	65
5.3 Troas Tümülüsleri.....	66
5.3.1. Dedetepe Tümülüsü.....	66
5.3.2. Dardanos Tümülüsü.....	67
7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	69
KAYNAKÇA.....	72

RESİMLER LİSTESİ

Resim 2.1. Dakyleion antik kentinin konumu gösteren harita.....	4
Resim 2.2. Hava fotoğrafında Daskyleion antik kenti kalıntıları.....	6
Resim 2.3. Hava fotoğrafında Daskyleion antik kenti kalıntıları.....	6
Resim 4.1 Hava fotoğrafında Eşenköy Tümülüsü.....	19
Resim 4.2. Eşenköy Tümülüsünün güneyden görüntüsü.....	20
Resim 4.3. Eşenköy Tümülüsünün kuzeyden görüntüsü.....	20
Resim 4.4. Eşenköy Tümülüsü planı (Ölçek 1:100).....	22
Resim 4.5. Eşenköy Tümülüsü planı (Ölçek 1:50).....	22
Resim 4.6. Eşenköy Tümülüs Mezarı'nın kesiti (ölçek 1: 50).....	22
Resim 4.7. Eşenköy Tümülüsü dromos duvarları.....	23
Resim 4.8. Eşenköy Tümülüsü dromos duvarları.....	23
Resim 4.9. Eşenköy Tümülüs Mezarı'nın batı kesitindeki dromos duvarı.....	24
Resim 4.10. Eşenköy Tümülüs Mezarı'nın batı kesitindeki dromos duvarı.....	24
Resim 4.11. Dromostan ön odaya bağlantıyı sağlayan “tıkaç kapı” şeklinde yapılan giriş kapısı.....	27
Resim 4.12. Eşenköy Tümülüs ön oda girişi eşik taşındaki demir kenetler.....	27
Resim 4.13. Eşenköy Tümülüs eşik taşındaki demir kenetlerin.....	28
Resim 4.14. Eşenköy Tümülüs eşik taşındaki demir kenetlerin arasında bulunan kurşun kalıntısı.....	28
Resim 4.15. Ön odanın iki parça mermer bloğun birleştirilmesiyle oluşan düz çatılı üst yapısı ve tavanın hemen altındaki üç duvarı çeviren profilli çerçeve.....	29

Resim 4.16. Ön odanın zeminindeki kırık bölümde iki parçayı birbirine bağlamak için kullanılan demir kenet.....	29
Resim 4.17a-b. Ön odada tespit edilen “kırlangıç kuyruğu” şeklindeki üç kurşun kenet.....	30
Resim 4.18. Ön odada ve mezar odası arasındaki kapı geçişini kapatan tıkaç tipinde üç parçadan oluşan kapının parçaları.....	32
Resim 4.19. Ön oda ile mezar odası arasındaki kapı geçişinin her iki yanındaki kenet yuvaları ve zemindeki kurşun kenet.....	33
Resim 4.20. Ön odada ile mezar odası arasındaki kapı geçişinin üstündeki volütlü süsleme.....	33
Resim 4.21. Mezar odası ve kline.....	35
Resim 4.22. Mezar odası ve kline.....	35
Resim 4.23. Mezar odasındaki doğu duvarında bulunan niş ve içine yerleştirilen parça.....	36
Resim 4.24. Mezar odasındaki doğu duvarında bulunan niş ve içine yerleştirilen parça ile hemen altındaki kurşun.....	36
Resim 4.25. Mezar odasının duvarlarında tavanın hemen altında birbirini takip eder şekilde dört duvarı da çevreleyen silme.....	37
Resim 4.26. Mezar odasının iki parça mermerden oluşan düz çatı şeklinde yapılmış üst yapısı.....	37
Resim 4.27. Mezar odasındaki mermer kline.....	41
Resim 4.28. Klinenin baş ve ayak uçlarındaki yastığın görüntüsü.....	41
Resim 4.29. Mezar odasındaki klinenin çizimi.....	42
Resim 4.30. Klinenin baş ucunda yer alan yastığın ön cephesindeki volütlü süsleme ve bacak kısmındaki yüksek kabartma şeklinde yapılan süslemenin görüntüsü ve çizimi.....	42
Resim 4.31. Klinenin ayak ucunda yer alan yastığın ön cephesindeki volütlü süsleme ve bacak kısmındaki yüksek kabartma şeklinde yapılan süslemenin görüntüsü ve çizimi.....	43

Resim 4.32. Mezar odasında bulunan mermer sunu masası.....	45
Resim 4.33. Mezar odasında bulunan mermer sunu masası üzerindeki izler.....	45
Resim 4.34. Mermer masanın görüntüsü ve çizimi.....	46
Resim 4.35. Mermer masanın görüntüsü.....	46
Resim 4.36. Mermer masanın ön cepheden görüntüsü.....	47
Resim 4.37. Mermer masanın iki yan ve arka cephesi.....	47
Resim 4.38. Altı adet dairesel çukura sahip mermer objenin farklı açıdan görüntüleri.....	48
Resim 4.39. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen lydion (Kat.no.1)	53
Resim 4.40. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen lydion (Kat.no.2)	53
Resim 4.41. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen kandil (Kat.no.3)	54
Resim 4.42. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen kap parçası (Kat.no.4) ..	54
Resim 4.43. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen kap parçası (Kat.no.5) ..	55
Resim 4.44. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen kap parçası (Kat.no.6) ..	55
Resim 4.45. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen heykelcik (Kat.no.7)	56
Resim 4.46. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen heykelcik başı (Kat.no.8)	56
Resim 4.47. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen heykelcik başı (Kat.no.9)	56
Resim 4.48. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen alabastron parçası (Kat.no.12)	57
Resim 4.49. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen alabastron parçası (Kat.no.12)	57
Resim 4.50. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen alabastron parçası (Kat.no.12).....	57

I. GİRİŞ

M.Ö.559-334 yılları arasında Akhamenid (Pers) Krallığı'nın Anadolu'da kurduğu dört satraplıktan biri olan Daskyleion Satraplığı'nın yerleşim alanı çevresinde tespit edilen 14 adet tümülüs mevcuttur (Ateşlier 1992: 2). Daskyleion çevresindeki bu 14 adet tümülüsten biri olan ve Daskyleion'un kuş uçuşu 3-4 km. güneybatısında yer alan Eşenköy Tümülüsü, mezar soyguncuları tarafından açılmıştır. Manyas İlçe Jandarma Komutanlığı tarafından tespit edilen kaçak kazının Bandırma Müzesi Müdürlüğü'ne bildirilmesinden sonra gerekli yazışmalar yapılmış ve Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 12/02/2010 tarih ve 30871 sayılı "Kazı ve Sondaj İzin Belgesi" doğrultusunda, Bandırma Müzesi Müdürlüğü Başkanlığı'nda 20/08/2010-08/11/2010 tarihleri arasında Döner Sermaye İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nce gönderilen ödenekle temin edilen dört işçi ile kurtarma kazısı yapılmıştır.

Daskyleion antik kenti çevresinde yer alan söz konusu tümülüslerden olan Kösemtuğu Tümülüsü daha önce kapsamlı olarak çalışılmıştır (Ateşlier 1992). Eşenköy Tümülüsü ise bu kapsamda bölgenin Tümülüs geleneği konusundaki bilgilerini hiç şüphesiz artıracaktır. Bu kapsamda Eşenköy Tümülüsünün yapım mimari ve kullanım özellikleri yanı sıra hangi tarihlerde yapıp kullanıldığı konularında bilgi ortaya koymak bölge arkeolojisi için önem arz etmektedir.

Eşenköy tümülüsün giriş kapısının yönünü bulmak için önce mezar soyguncuları tarafından tümülüsün tepe noktasına açılan 8 m. derinliğindeki kaçak kazı çukurundan içeri girilmiş ve mezar odasının giriş kapısının kuzeydeki Manyas Gölü ve Daskyleion'a doğru olduğu tespit edildikten sonra kazı çalışmalarına kuzeyden başlanmıştır. Yapılan bu çalışma sırasında, mezarın yapımından sonra mezarın çevresine orta ve büyük ölçülü taşların yığıldığı, daha sonra üzerinin toprakla kapatıldığı ve mezarın üzerindeki bu toprağın da sıkıştırıldığı anlaşılmıştır. Mezarın içindeki neredeyse tavan seviyesine kadar dolan toprağın tamamının elenerek boşaltılması sonunda ele geçen iskelet parçaları incelenmek üzere Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyet Fakültesi, Antropoloji Bölümü'ne, yanık karbon parçaları ise Ankara Üniversitesi, Başkent Meslek Yüksekokulu Malzeme Araştırma Koruma Laboratuvarı'na gönderilmiş, küçük buluntular ve mermer sunu masası da Bandırma Müzesi'nin deposuna götürülmüştür.

Tümülüs mezar yapısını tarihlendirebilmek için tümülüs mezarlarla ilgili akademik yayınlara ulaşılmaya çalışılmış ve bulunan benzer örneklerle Eşenköy Tümülüsü, hem mimari açıdan hem de içinden çıkan buluntular yönünden karşılaştırılarak sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Daskyleion’la bağlantılı olduğu düşünülen Eşenköy Tümülüsü’nün tarihlendirilmesi ve Anadolu’da ölü gömme gelenekleri hakkında istenen bilgiye ulaşmak amacıyla yapılan bu tez çalışmasının kapsamı; Daskyleion çevresindeki mevcut 14 tümülüsten açılan örnekler ve yanı sıra benzer mimari yapıdaki Lidya ve Troas Tümülüsleri ile karşılaştırmalı olarak Eşenköy Tümülüsünün mimari ve kullanım özellikleri yanı sıra tarihlemede istemektedir.

Yaşamın temel gerçeği olan ölüm ve ölüm sonrasında var olduğuna inanılan diğer hayata geçmeden önce gerçekleşen süreçte yaşananlar her toplumda farklılık göstermektedir. Ölüm sonrasında uygulanan kremasyon ve inhumasyon gömü yöntemlerinden inhumasyon yöntemi bilinen en eski gömme yöntemidir ve kullanımı yaygın şekilde günümüze kadar süre gelmiştir (Akyurt 1998: 5). Gömü için tümülüs mezar yapısının yanı sıra lahit mezarlar, sandık mezarlar, inhumasyon gömülerde muhafaza kabı olarak kullanılan pithos, amphora v.b. kaplar, basit inhumasyon mezarlar ve kiremit mezarlar da kullanılmıştır (Hürmüzlü 2008: 14, 17, 19, 21, 22).

Eşenköy Tümülüsü’nde de uygulanan inhumasyon gömünün tercih edilmesindeki neden; ölen bireyin ruhunun bedenden ayrıldıktan sonra “Ölüler Ülkesi”ne gitmediğinde ruhun acı çekeceğine inanılmasıdır (Ökse: 2005: 1). Kremasyon gömü yönteminin tercih edilme nedeni ise et ve kasların ruhu (*psykhe*) yaşayanların dünyasına bağladığı için hayaletlerin arasına girmesine engel olduğudur ve bu nedenle ateş kullanılarak cesedi et ve kaslardan arındırma yöntemi kullanılmıştır (Hürmüzlü 2008: 8). İnhumasyon gömüden daha pahalı olan kremasyon gömü yönteminde ruhun bedenden daha çabuk ayrılarak öteki dünyaya yani Hades’e gittiğine inanılmaktadır (Buluç 1992: 91).

Yakılarak gömülen bedenin ruhuna duyulan saygının göstergesi olduğu düşünülen kremasyon gömü geleneği ile inhumasyon gömü çağdaş olarak hem kadın hem de erkek bireyler için kullanılmıştır (Hürmüzlü 2008: 9). Bilinen en erken inhumasyon gömü hayvan kemikleri ve çiçek demetleri ile birlikte gömülen Neanderthal’dır (Ökse: 2005: 1). Gömü geleneklerinde karşımıza çıkan farklılığın nedeni geçen zaman ve ailenin sosyal ve ekonomik düzeyinin mezar tipinin seçiminde etkili olmasıdır (Hürmüzlü 2008: 9).

Eşenköy Tümülüs mezar odasında uygulanan inhumasyon gömü yönteminde iskeletin *in-situ* olarak ele geçmemesi nedeniyle gömü şekli ile ilgili olarak kesin bir şey

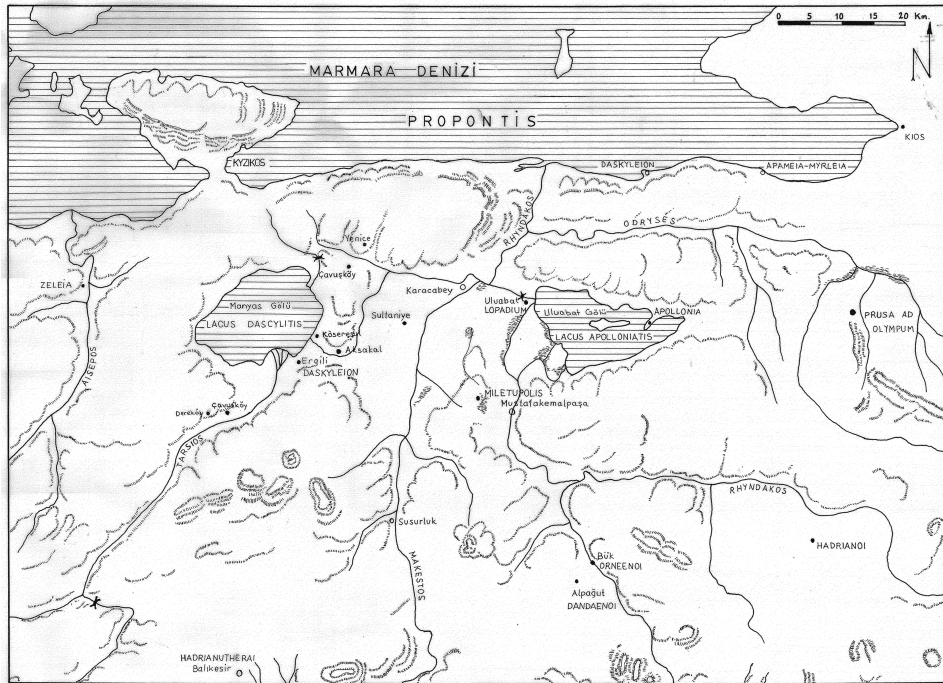
söylemek mümkün olmasa da benzer örnekler üzerinden yorum yapılarak ölen bireyin kline üzerine dorsal şekilde yerleştirildiği düşünülmektedir. İnhumasyon gömü yöntemindeki ölünün dorsal, yarı hoker ve hoker şeklinde farklı türdeki mezarlara gömülmelerinin nedeni kesin olarak bilinmemektedir (Özgüç 1948: 69). M.Ö. 2. binde Anadolu'da ölümlerin gömüldükleri yerler, *intramural* ve *extramural* olarak iki gruba ayrılmış ve buna bağlı olarak yerleşim yeri içinde yapılan gömülerde ölü, günlük yaşamın geçtiği evlerde oda ya da avlu tabanı altına, bazı yerleşimlerde de evlerin dışında boş alanlara, sokak altına ya da meydanlara gömülürken mezarların yerleşim alanlarının belirli bölümlere yapılmasıyla *intramural* mezarlıklar oluşmuş, buna karşın *extramural* mezarlıklar yerleşim alanlarının tamamen dışındaki alanlarda kalmıştır (Akyurt 1998: 5).

Anadolu'da M.Ö. 2. binyıl ortalarına kadar kaya gömütü, piramit, tümülüs, v.b. mezar yapılarına rastlanmamıştır (Naumann 1998: 485). Bu dönemlerde yani M.Ö. 2. binlerde Anadolu'daki Hitit Kralları ve Troya yerleşimcilerinin kremasyon yöntemiyle gömüldüğü bilinmektedir (Akyurt 1998: 10, 11). Her iki toplumda da yakma işlemi sona erdikten sonra kemikler toplanmış ve bir urneye konmuştur (Hürmüzlü 2008: 2). Bilinen ilk kremasyon gömü örneği Anadolu'da M.Ö. 7. binlere tarihlenen Aşıklı Höyük'te ortaya çıkmıştır (Birecikli 2010: 224; Buluç 1992: 84). İnhumasyon gömüden daha pahalı bir yöntem olan kremasyon gömü, daha ayrıcalıklı ve özel kabul edilmiştir (Humphreys 1980: 100). M.Ö. 3. binlerde Ege ve Akdeniz ticareti ile yayılmış olan kremasyon gömünün M.Ö. 13. yüzyıl sonları özellikle de M.Ö. 12. yüzyıldan itibaren Yunanistan'da artmasının nedeni doğu ile olan ilişkilerdir. Yunanistan'da kremasyon gömünün daha çok Ege ve batı Anadolu kıyıları ve doğu Akdeniz ile ticareti olan kentlerde olduğu görülür. (Buluç 1992: 85). Bölgelerin coğrafi yapıları, toplumların sosyal yapıları ve ekonomik koşulları ile birlikte ailelerin tercihinine göre gömü gelenekleri ile mezar tipleri değişiklik göstermiştir (Hürmüzlü 2008: 1). Tercih edilen mezar şekilleri ile birlikte gömü sırasında gerçekleşen ritüel ise bize bireyin kültürel kimlik ve sosyal statüsü hakkında bilgi vermektedir.

Antik dönemde kullanılan diğer mezar türlerinin yanında karşımıza çıkan tümülüs mezarlar yapısının uygulandığı Eşenköy Tümülüs Mezarı'nın bulunduğu bölge ikinci bölümde, mimari yapısı dördüncü bölümde ve buluntuları ise beşinci bölümde ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

2. DASKYLEION ANTİK KENTİ

Antik kaynaklardan M.Ö. 7. yüzyılda kurulduğunu öğrendiğimiz Daskyleion, adını Lidya Kralı Gyges'in babası Daskyleios'tan almıştır (Herodotos, *Hostoria* 1: 8). Kuzeyinde Kaikos (Bakır Çay) Nehri ve dağ dizisiyle Mysia'ya sınır olan Lidya'nın güneyindeki Meandros (Büyük Menderes) Nehri Karia sınırını oluştururken, doğusunda Ege Denizi'nden 150-200 km. mesafedeki Frigya doğu sınırından ve yine Ege Denizi'nden 10-25 km. mesafedeki İonya ve Aeolya ile batı sınırından komşu olmaktaydı (Greenewalt 2010: 10) (Res. 2.1).

Resim 2.1. Dakyleion antik kentinin konumu gösteren harita

1958 yılında Kurt Bittel tarafından yapılan yüzey araştırması ile ilk kez Daskyleion'un Pers satraplık merkezi olduğu tespit edilmiştir (Bakır 2011: 17). 23 yıldır devam eden sistemli kazı çalışmaları sonucunda ele geçen arkeolojik bulgular burada Frig, Lidya, Pers, Yunan ve yerel halk topluluklarından oluşan çok kültürlü bir yerleşimin var olduğunu göstermektedir (Yıldızhan 2008: 307). Ayrıca Daskyleion'un Lidya hâkimiyetinden sonra yaklaşık iki yüzyıl Persler'in egemenliğinde kalması sonucunda yerel kültür ve Pers kültürünün etkileşimi ile ortak yeni bir kültür oluşmuştur (Yıldızhan 2008: 8). M.Ö. 5. yüzyılın başlarında eser vermiş tarihçi Herodotos, Frigya'nın Lidya'nın

doğusunda olduğundan bahseder (Herodotos, *Historia* V: 49, 52). Eskişehir ve Afyon çevresinde ele geçen Frigler'e ait arkeolojik buluntular nedeniyle Frigya'nın, sadece Orta Anadolu'da var olduğu düşünülse de Eskişehir ile Kütahya'nın batısında bu kültüre ait herhangi bir bulguya rastlanmamasına rağmen antik yazarlar güney Marmara'da Frigler'in yaşadıklarını belirtmişlerdir (Bakır 2011: 35). Daskyleion'da 1988 yılından beri süren sistemli kazılarda ele geçen arkeolojik ve epigrafik buluntular özellikle de Daskyleion'un yakınlarında ele geçen ve Bandırma Müzesi Müdürlüğü'nde sergilenen üzerinde Frig yazısı bulunan "Manes Steli" Frigler'in güney Marmara'daki Mysia'da da var olduklarını kanıtlamaktadır. Bandırma Müzesi'nin Büyük Teşhir Salonu'ndaki 2002/483(A) Envanter Numaralı üzerinde sağdan sola üç satır Frig yazısı bulunan M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen anthemionlu "Manes Steli" ile Daskyleion çevresinde tespit edilen 14 adet tümülüstən biri olan M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Kösemtuğ Tümülüs Mezarı'nda mezar odasının kapı eşiğindeki devşirme malzeme olarak kullanılan mermer blokta görülen sağdan sola dört satırlık Frig yazısı bize Frigler'in bölgedeki varlığını kanıtlamaktadır. Kösemtuğ Tümülüs Mezarı'nın mezar odasındaki kapı eşiğinde yer alan bloğun üzerindeki yazıdan Frig Baş Tanrıçası Kybele'ye yazıldığı ve Daskyleion'da ki Kybele Tapınağı'na sunulduğu anlaşılmıştır (Bakır 2011: 40). Mysia Olympos'u olarak bilinen dağın çevresinde Mysialılar ve Frigler'in beraber yaşadıklarını antik kaynaklardan da öğrenmekteyiz (Strabon, *Geographia* XII: 8,1). *İlyada* Destanı'nda ise Frigyalıların Troya Savaşı'na katılmak için Askania'dan geldiklerinden bahsedilir.

*"Phorkys'le tanrıya benzer Askanios yönetir Phrygia'lıları,
uzak Askania'dan gelmişlerdir onlar..." (Homeros 2: 863).*

Daskyleion kazı çalışmalarında bulunan Kybele kültüne ait buluntular, M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenen Kybele Tapınağı'na ait temel kalıntıları, kült kanalı, Friglere özgü makaralı bronz kaplar, M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen taştan yapılmış Kybele tapınak modeli v.b. Frigler'in M.Ö. 8. yüzyıldan Hellenistik Dönem'e kadar Daskyleion'da yaşadıklarını kanıtlamaktadır (Bakır 2011: 35). Frigler, Daskyleion'da Lidyalılar'la birlikte diğer yerli halklarla birlikte yaşamışlardır (Yıldızhan 2008: 14). Satraplık dönemi sonuna kadar da varlıkları devam etmiştir (Bakır 2011: 41). M.Ö. 2. binyılın ikinci yarısı itibariyle var olan ve geldikleri yer bilinmeden M.Ö. 6. yüzyıl ortalarında kadar varlıkları devam eden, antik yazarlar tarafından Frigler, Mysialılar ve Karyalılarla akraba oldukları belirtilen Lidyalılar M.Ö. 7.yüzyılda Troas ve Mysia bölgelerine hâkim olmuşlardır (Bakır 2011: 47).

Resim 2.2. Hava fotoğrafında Daskyleion antik kenti kalıntıları

Resim 2.3. Hava fotoğrafında Daskyleion antik kenti kalıntıları

Pers Kralı Kyros'un (M.Ö.559-529) M.Ö. 547'de Sardes'i tahrip edip, çağının en zengin ve en parlak uygarlığı olan Lidya'yı ele geçirerek Anadolu'yu işgal etmesinden sonra Büyük İskender'in (M.Ö.336-323) Granikos Savaşında Sardes Satrabı Sphidridates komutasındaki Pers ordusunu yendiği M.Ö. 334 yılına dek, Anadolu'da Pers egemenliği hüküm sürmüştür (Bakır 1988: 78). Kent, bir taraftan boğazlar, Trakya ve Marmara Denizi'nden gelecek tehlikeleri kontrol ederken diğer taraftan siyasi ve ekonomik idareyi elinde bulundurduğu için, Persler tarafından yaklaşık iki yüz yıl boyunca Anadolu'yu kontrol altında tutabilmek amacıyla kurulan dört satraplık merkezinden biri olmuştur (Herodotos 3: 89, 90).

Eski Pers dilinde “*Tyaiy Drayayha*” adıyla bilinen satraplık, günümüzde Bandırma İlçesi sınırlarındaki Manyas Gölü'nün güney doğusunda bulunan ve yerel halk tarafından Hisartepe ismiyle adlandırılan yerde konumlanmıştır (Bakır 2011: 17). Daskyleion'un M.Ö 547'den M.Ö.334'e kadar Anadolu Pers satraplıkları tarafından yönetildiği bilinmektedir. (Bakır 1988: 78).

M.Ö. 334 yılında Makedonya Kralı Büyük İskender'in doğu seferini gerçekleştirebilmek için Çanakkale Boğazı'nı geçerek Anadolu topraklarına girmesiyle Pers ordusu, Granikos Çayı (Biga Gümüşçay) doğu kıyısında mevzilenmiş ve bunun üzerine Büyük İskender, ordusunu hemen savaş düzenine sokmuş, sonrasında iki ordu arasında yaşanan savaşta zafer, Büyük İskender'in olmuştur. Böylece Daskyleion artık Pers satraplık merkezi olmaktan çıkmış, Makedonya egemenliğine girmiştir (Mansel 1988: 437). 200 yıl boyunca Anadolu'da yaşanan Pers egemenliği artık sona ermiştir (Bakır 2011: 25).

Büyük İskender'in M.Ö.323 yılında ölümünden sonra yönetim, Makedonya ordusunun generalleri arasında paylaşılmış, Krateros'un Asya ordularını yönetmesine, Perdikkas'ın Asya'nın siyasi idaresini kontrol etmesine, Antipatros'un ise Avrupa'nın askeri idaresinden sorumlu olmasına karar verilmiştir (Bulut 2007: 26). Ancak aralarındaki anlaşmazlıklar ve çekişmeler sonrasında Perdikkas eline geçen ilk fırsatta satraplıkları kendi istediği kişiler arasında paylaştırmış ve Daskyleion'un da içinde bulunduğu “Hellespontos Frigyası”, Leonnatos'un yönetimine bırakılmıştır (Bakır 2011: 71). Generallerin arasında yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda M.Ö. 280 yılında bölge, Bithynia Kralı I. Nikomedes'in hâkimiyetine girmiş ve daha sonra M.Ö.197-160 yılları arasındaki

II. Eumenes döneminde Hellespontos Frigyası Roma tarafından Bergama Krallığı'na bağlanınca yaklaşık 40 km. uzaklıktaki Kyzikos daha önemli bir kent olarak öne çıkmış böylece Daskyleion eski önemini yitirmiştir (Bakır 1988: 83).

Daskyleion, sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle Arkaik ve Klasik dönemlerde önemli bir merkezdi (İren 2009: 249). Hellenistik Dönem'de (ise eski ihtişamını kaybederek daha çok Kyzikos'un ticari kontrolü altında kalmış, Roma Dönemi'nde güçsüz bir yönetim altında feodal sistemde tarım faaliyetleri uygulanmış ve sonrasındaki Bizans Dönemi'nde Daskyleion'da yeniden bir canlanma olmuştur (Bakır 2011: 71, 73, 75).

3. ANADOLU'DA TMLS GELENEĞİ

Toplumda statü sahibi bireylerin nekropol dışında kendilerine ait bir alanda gömülmeleri geleneği her kültürde vardır (Hürmüzlü 2008: 24). Düz arazi üzerindeki yapay tepecikler olarak bilinen tümülüsler, antik dönemde ayrıcalıklı insanlar için yapılan yığma mezarlardır. Antik kaynaklarda tümülüslerden bahsedilmektedir. Örneğin *İlyada* Destanı'nda Hektor'un ölümünden sonra tmls yapıldığı anlaşılmaktadır.

*“Kemikleri alıp koydular bir altın kutuya,
erguvan rengi yumuşak örtülerle sardılar kutuyu.
Sarar sarmaz indirdiler derin bir çukura,
ekli kocaman taşlarla rdler üstünü.
Sonra bir mezar tümseği yapmaya başladılar,
gözcüler diktiler çepeçevre, dört bir yana,
mezar bitmeden Akhalar saldırmazın diye.
Bir mezar tümseği olunca toprak, kabara kabara, ...”*

(Homeros, *İlyada* 24. 795-789).

M.S. 2. yüzyılda eser vermiş olan Pausanias (*Periegesis tes Hellados* 8: 16, 3) ise etrafı taştan yapılan yuvarlak temelle çevrili ve üzerine toprak yığılan büyük boyutlu bir tepecik olarak Arkadia Kralı Aipytos'un mezarından bahsedilmektedir.

Ölen bireyin akraba ve arkadaşları tarafından toprak yığılarak yapılan tmls mezarın büyüklüğü, kendilerinden sonraki kuşaklara ölen kişinin gücünü, kahramanlığını onur ve şerefini sembolik olarak anlatmaktadır (Humphreys 1980: 100). Herodotos, Lydia'daki Alyattes'in mezarının büyüklüğünü anlatabilmek için Babil ve Mısır anıtlarının anıtsallığı ile mukayese etmiştir (Herodotos, *Historia* 1: 93). Tümülüsler, lmszlk olgusunu yansıtmak için anıt mezarlara dönüştürülmüşlerdir (İzmirligil 1975: 41). Tmlslerde genel olarak bir mezar odası ya da lahit bulunur ve mezar odasına yerleştirilen l, yaşamında kullandığı ve ya sevdiği eşyalarla birlikte gömüldükten sonra üzerine taş ve toprak yığılarak yapay bir tepecik haline getirilirdi. Bu işlem yani mezarın üzerine taş ve toprak yığılması bazen yıllar alırdı (Uçankuş 2000: 29).

Yapay tepecik görünümündeki tümülüslerin içinde yer alan kare ya da dikdörtgen planlı bir oda ve odanın dışarıyla bağlantısını sağlayan dromos'u vardır ve üst yapısı tonoz ya da kubbe şeklinde olan mezar odalarına ölülerin yatırıldığı bir bazen de daha fazla sayıda kline veya lahit yerleştirilir (Uçankuş 2000: 29). Genellikle mezar odasının önünde bir dromos olan tümülüsün ön cephesinde İon ya da Dor mimari özellikleri gösteren mermer kapı yer almaktadır (Hürmüzlü 2008: 25-26).

Mezarların üzerlerine toprak yığılarak oluşturulan tümülüs geleneği Bulgaristan, Yunanistan, Orta Asya, Rusya'nın güneyi ile Anadolu ve Suriye'ye kadar yayılan alanda M.Ö. 2. binden M.S. 3.-4. yüzyıla kadar kullanılmış, tek tanrılı inancın yaygınlık göstererek Hristiyanlığın genel kabul görmesiyle de kullanımından vaz geçilmiştir (Mansel 1938: 16). Erken örnekler, M.Ö. 2. binlerde güney Rusya ve Orta Asya'da karşımıza çıkmaktadır (Dedeoğlu 2003: 55; Özgen, Öztürk 1996: 31). Tümülüslerin en çok kullanıldığı bölgeler; Anadolu, Orta Asya, kuzey Karadeniz ve güney doğu Avrupa'dır (Yıldırım 2008: 20). Kafkasya, Orta Asya, Ukrayna ve Rusya'da tümülüsler "kurgan" olarak isimlendirilmişlerdir (Yıldırım 2008: 20). Orta Asya ve güney Rusya'da zemine açılan çukurun çevresinde ahşap düz çatılı ve ahşap dikdörtgen mezar odasından oluşan bu "kurgan" lar daha sonra Balkanlar ve Anadolu'da karşımıza çıkar (Özgen ve Öztürk 1996: 31).

Orta Tunç Çağı'ndan itibaren (M.Ö. 1800-1500) Makedonya ve Arnavutluk'ta soyluların gömülmesi için tümülüs yapıldığı bilinir (Uçankuş 2000: 572). Erken dönemde Anadolu'da pek bilinmeyen tümülüs geleneği, Frigler tarafından Makedonya ve Trakya'dan getirilmiştir (Uçankuş 2000: 569; Sevin 2003: 252). Tümülüsler ağırlıklı olarak Karadeniz'in kuzeyi ve doğusu ile doğu Avrupa'da yaygın şekilde görülmektedir (Sams 2007: 52). Avrupa'dan Anadolu'ya gelen Frigler'in Anadolu'daki ilk vatanları Trakya'dır (Bakır 2011: 35). Çok sayıda tümülüs mezarla karşılaştığımız Trakya'nın antik dönemdeki sınırları günümüz coğrafyasında Ukrayna'nın Odessa Eyaleti'nin güneybatısı, Moldovya, doğu ve güney Romanya, doğu Sırbistan, Bulgaristan, Makedonya'nın merkezi ve doğu kısmı, Yunanistan'ın Trakya eyaletleri ile Türkiye'nin Avrupa kısmıdır (Yıldırım 2008: 16). Köy ya da mezralarda yaşayan Traklar, M.Ö 8. yüzyıl başlarında Ege Adaları, Kalkidikia Yarımadası ile Batı Anadolu sahilleri ve Ege Denizi'nin Trakya kıyılarındaki şehir devletleri tarafından kolonilerin kurulmasıyla mezra ve köy yaşamından sonra şehir yaşamını tanımışlardır (Yıldırım 2008: 16).

M.Ö. 6. yüzyılda Trakya'daki kent devletleri Pers tehlikesi ile karşılaşmış ve Persler'in M.Ö.564-545 yıllarında Lidya Krallığı'nı ortadan kaldırması ile birlikte Anadolu'nun batısı tamamen Pers egemenliğine girmiştir. Persler, merkezi Daskyleion'da olan satraplıklarına Makedonya sınırlarından Karadeniz sahillerine kadar uzanan Trakya'yı da bağlamışlardır (Sevin 1982: 313).

Trakya bölgesinde tümülüs geleneği ilk kez Tunç Çağı (M.Ö.3300-1200) başlarında görülmeye başlamış ve Demir Çağı'nda (M.Ö.1200-750) yaygın olarak kullanılmıştır (Özdoğan 1982: 139). Orta Asya'daki kurganlarla Trakya'daki tümülüsler arasında kurulan bağlantı ise İskitler'e dayandırılmaktadır. Çünkü İskitler Orta Asya'dan Kafkasya ve Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlar'a gelmişlerdir (Yıldırım 2008: 20)

Trakya'da tümülüs geleneğinin öncüsü olan ve "Taşlıtepe" olarak isimlendirilen küçük tümülüsler ilk kez M.Ö.2. bin sonlarında görülür. Bu dönemde Karadeniz'in kuzeyinden Trakya'nın kuzeyine gelen yeni göç dalgası yaşanmış ve yaşanan bu göç dalgasıyla iki oda ve bir girişten oluşan ve harç kullanılmadan iri taş bloklardan yapılan, üzerleri toprakla örtülen megalitik anıtlar olan "dolmen" ler gelmiştir (Yıldırım 2008: 9). Yanı sıra "menhir" olarak isimlendirilen ve 4 m.'den fazla yüksekliğe sahip olan dikili taşlar da görülür (Özdoğan 2000: 311). "Dolmen" ve "menhir" ler daha çok kuzey bölgelerinde karşımıza çıkmaktadır (Yıldırım 2008: 9). Trakya ve kuzey doğu Anadolu bölgesinde de ağırlıklı olarak görülmektedir (Özdoğan, Akman 1991: 407). Trakya bölgesindeki "dolmen" lerin Son Tunç Çağı bitimi ile İlk Demir Çağı başlarına yani M.Ö. 1200'lere tarihlendiği ve bir kısmının kullanımının M.Ö. 8.-7. yüzyıllara kadar sürdüğü ayrıca doğu Anadolu'da daha çok Kars çevresinde görülen "dolmen" lerin ise M.Ö. 3. binlere ait olduğu söylenebilir (Özdoğan ve Akman 1991: 408).

Dikdörtgen basit kutu şeklindeki "dolmen" ler, dört ve ya daha fazla kaya levhanın birleştirip, üst kısmının daha büyük levha ile kapatılmasından oluşturulmuş ve üstlerine toprak yığılıp tümülüs oluşturulmuştur (Yıldırım 2008: 27). Esas mezar ve mezarı çevreleyen toprak olmak üzere iki bölümden oluşan dolmenlerin arkasında ana mezar odası, biraz daha küçük ölçülü ön oda ve ince-uzun giriş kısmı olmak üzere üç bölümü vardır. "Dolmen" ler, Demir Çağı (M.Ö. 1200-750) sonlarında gelişerek tümülüsleri oluşturmuştur ve Anadolu'da Frig kültürü ile gelişen tümülüs geleneğinin öncüsü olmuştur (Özdoğan ve Akman 1991: 410, 412).

Erken Demir Çağı'ndaki (M.Ö. 1200-950) Frigler ile Trak kavimleri arasındaki benzerliklerden biri de ölülerini tümülüsler gömmeleridir (Yıldırım 2008: 30). Tümülüs mezar odalarında bulunan kaplar, sandalye ve masalar gibi günlük kullanım eşyaları Traklar ve Frigler'in mezarları ölen bireyin evi gibi düşündüklerini gösterir (Yıldırım 2008: 31). Frig tümülüslerinde bulunan at kurbanları Trakya'da M.Ö. 8.-7. yüzyıllarda görülen hayvan kurbanları ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca her iki toplumdaki tümülüs geleneğinin yanı sıra ölünün beslenmesi, en iyi kıyafetlerinin giydirilerek ölünün gömülmesi benzer özellikler olarak karşımıza çıkmakta ve bu özellikler her iki toplumda da ölümden sonraki hayatın varlığına inanıldığını göstermektedir (Yıldırım 2008: 32).

M.Ö. 5. yüzyıl sonlarına doğu Trakya'daki tümülüslerde taş örgülü mezar yapıları görülmeye başlanmakta olup, M.Ö. 4. yüzyılda iki ayrı model karşımıza çıkar; Makedonya tipi ve yuvarlak planlı kubbeli mezar tipi (Yıldırım 2008: 140).

Hellenistik dönemde lahit mezarlarla birlikte kubbeli tholos ve Makedonya tipi tonozlu mezarlar kullanılmıştır (Yıldırım 2008: 138). Hellenistik Makedon mezarlarının öncüleri ise Yunanistan'ın kuzeyindedir (Kurtz ve Boardman 1971: 194). Büyük İskender'in vatanı Makedonya, tipik Hellenistik Makedon mezarı, mimarisiyle diğer bölgelerdeki anıtsal mezarları da etkilemiştir (Kurtz-Boardman 1971: 273). Trakya'da tümülüs geleneğinin öncüsü olan ve taşlıtepe olarak isimlendirilen küçük tümülüslerin devamında görülen "dolmen" ve "menhirler" gelişerek tümülüsleri oluşturmuşlar, M.Ö. 5. yüzyıl itibarıyla de taş örgülü mezarlar görülmeye başlamıştır (Yıldırım 2008: 140).

Trakya Bölgesi'ndeki dolmen ve menhirlerden sonra kullanılan tümülüs mezarlardan biri Kırklareli İli, Aşağıpınar Mevkii'nde Kırklareli-Asilbeyli Karayolu'nun yanında ve Kırklareli'nin 3 km. güneyinde yer alan Kırklareli A tümülüsüdür (Şahin 2008: 72) (Resim 2.4a). M.Ö. 4.-3. yüzyıla tarihlenen tümülüs mezar, Türk Tarih Kurumu adına yapılan kazı çalışmalarında Arif Müfit Mansel tarafından 1937-1938 yılında açılmıştır (Mansel 1943: 1, 2; Onurkan 1988: 1, 3). Güneye dönük dromosun hemen arkasında yer alan mezar odasından oluşan Kırklareli A Tümülüs Mezarı "Makedonya tipinde" yapılmıştır (Mansel 1943: 2). Mezar, üzeri beşik tonozla örtülü 180 cm. uzunluğunda, 113 cm. genişliğindeki, 220 cm. yüksekliğinde dromos ve yine üzeri beşik tonozla örtülü 300 x 300 cm. ölçülerinde kare planlı 220 cm. yükseklikteki mezar odasına sahiptir (Onurkan 1988: 3; Yıldırım 2008: 73).

İkinci örnek ise Kırklareli ile Asilbeyli Karayolu'nun yanındaki üç tümülüstten biri olan Arif Müfit Mansel tarafından 1937-1938 yılında Türk Tarih Kurumu adına yapılan kazı çalışmalarında açılan Kırklareli B Tümülüsüdür (Mansel 1943: 2; Onurkan 1988: 1) (Resim 2.4b). M.Ö. 4. yüzyıla ait mezar, 533 x 483 cm. ölçülerinde bir oda ve arkasında 680 cm. çapında yuvarlak mezar odasından oluşan bir mimari yapıya sahiptir (Mansel 1943: 2; Onurkan 1988: 3; Yıldırım 2008: 78). Harçsız kireçtaşı bloklardan yapılan kuzey-güney doğrultulu Kırklareli B Tümülüs Mezarı'ndaki yuvarlak odanın üzeri birbirinin üzerine oturan ve yukarı doğru daralan aynı merkeze sahip taş halkalardan yapılmış arı kovanına benzeyen bir kubbe ile örtülmüştür (Mansel 1943: 2; Onurkan 1988: 3; Yıldırım 2008: 78). İçinde 218 cm. uzunluğunda, 97 cm genişliğinde ve 77 cm. yüksekliğinde yerli kireç taşıdan yapılmış bir lahit olan yuvarlak mezar odasının üzerindeki kubbenin içinde renkli fresk süslemeler bulunmaktaydı (Mansel 1943: 2; Onurkan 1988: 3; Yıldırım 2008: 78). Kırklareli B Tümülüs Mezarı'nda Trakya'da nadir olarak görülen “kubbeli mezar” yapısı uygulanmıştır. Kırklareli İli, Aşağıpınar Mevkii'nde, Kırklareli'nin 3 km. güneyindeki Kırklareli-Asilbeyli Karayolu'nun yanında yer alan Kırklareli A Tümülüs ve Kırklareli B Tümülüsleri'nin yanındaki üçüncü tümülüs olan Kırklareli C Tümülüsü de diğer iki tümülüs gibi Türk Tarih Kurumu adına yapılan kazı çalışmalarında Arif Müfit Mansel tarafından 1939 yılında açılmıştır (Mansel 1943: 2; Onurkan 1988: 1) (Levha IV: 4-a). M.Ö. 4.-3. yüzyıla tarihlenen ve yerli kireç taşıyla yapılan Kırklareli C Tümülüs Mezarı kuzey-güney doğrultuludur ve mezardaki aynı doğrultulu arka arkaya sıralanan dört oda, birbirlerine büyük taşlarla örülmüş kapılarla bağlanmıştır (Mansel 1943: 33, 31; Onurkan 1988: 4; Yıldırım 2008: 77). 228 x 195 cm. ölçülerindeki birinci odanın arkasında yer alan ikinci oda 220 x 210 cm. ölçülerindedir ve arkada yer alan iki odadan daha dar yapılmış olmaları bu iki odanın dromos olarak yapılmış olabileceği fikrini getirmektedir. İkinci odanın arkasındaki 312 x 213 cm. ölçüsündeki üçüncü odadan sonra asıl mezar odası olarak planlandığı kabul edilen dördüncü oda 312 x 305 cm. ölçülerindedir. Asıl mezar odasının üzerindeki beşik tonozun bir kısmı korunmuştur (Yıldırım 2008: 77). Kırklareli A Tümülüs mezarı gibi “Makedonya tipinde” mimari yapı gösteren Kırklareli C Tümülüs Mezar yapısı Kırklareli A Tümülüs Mezarı'nın gelişmiş örneğidir (Mansel 1943: 33; Yıldırım 2008: 77).

Trakya Bölgesi'ndeki tümülüs mezarlarından biri olan Eriklice Tümülüsü Kırklareli İli'nin batısında yer alan Eriklice Köyü'nün yakınındadır ve günümüze kadar

ulaşamamıştır (Mansel 1943: 4; Onurkan 1988: 4) (Levha IV: 4-b). M.Ö. 4. yüzyılın sonlarına tarihlenen ve yerli kireç taşında yapılan mezar, 1.06 m. uzunluğunda dromos ve hemen arkasındaki 3.92 m. çapındaki yuvarlak mezar odasından oluşan bir mimari form göstermektedir (Mansel 1943: 4; Onurkan 1988: 4). Yan duvarlarının uzunluğu birbirinden farklı olan dromosun üstü yassı ve geniş taş levhalarla kapatılmıştır. Dromosun hemen arkasında yer alan yuvarlak formlu mezar odasının üzeri ise üst üste yerleştirilen üç halkadan sonra yukarıya doğru birbiri üzerinden taşarak darlaşan 11 taş dairen oluşan 345 cm. yüksekliğindeki içi düzgün olmayan ve 14. daireden sonra yassı ve büyük bir taş levha ile üzeri tam olarak kapatılabilen kubbe ile örtülmüştür (Mansel 1943: 4, 5; Onurkan 1988: 4; Yıldırım 2008: 79).

M.Ö. 12. yüzyıl sonlarında Avrupa'dan Anadolu'ya gelen Frigler, gelirken gömü gelenekleri olan tümülüsleri yanlarında getirmişlerdir (Sams 2007: 51). Avrupa kökenli bu kavim önce Trakya'ya daha sonra da güneye ilerleyerek Orta Anadolu'ya yerleşmiştir (Erdoğan 2007: 3). Önce Propontis'in güneyinde daha sonra da Sakarya (*Sangarios*) Irmağı çevresinde yaşayan Frigler, M.Ö. 10. yüzyılın başlarında Orta Anadolu'ya yerleşmiş ve M.Ö. 9. yüzyılda başkentleri Gordion'u güçlü bir kale durumuna getirerek M.Ö. 8. yüzyıl ortalarında güçlü bir devlet kurmuşlardır (Sevin 2003: 194).

Frigler, Demir Çağı'nda (M.Ö.1200-750) soylular için tümülüs mezar geleneğini uygulamışlardır (Özgen, Öztürk 1996: 31). Bu tümülüsler, Orta Anadolu'da Demir Çağındaki tipik gömü geleneği olarak düşünülmüştür (Genz 2007: 132). Frig tümülüsleri daha çok başkent Gordion ve çevresinde toplanmış olup, M.Ö. 9. yüzyılın sonu ile 8.yüzyılın başlarından M.Ö. 6. yüzyıl ortalarına kadar kullanılmıştır (Uçankuş 2000: 572).

Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Orta Anadolu'da Frigler'le tümülüs geleneği yaygınlaşır (Birecikli 2010: 224; Buluç 1992: 91). Zengin ve soylu insanlar için yapılan Frig tümülüslerinde önce ana toprağa açılan derin çukur içine ağaç mezar odası inşa edildikten sonra, ağaç mezar odasının dışı tamamen moloz taşlarla doldurulur ve yapılan bu ağaç mezar odasına yerleştirilen ölünün çevresine hediyeleri yerleştirilerek çatısı örtüldükten sonra üzerine taş yığılıp sonrasında tamamen toprak ve kül yığınıyla kaplanarak tümülüs oluşturulurdu (Young 1965: 44). Duvarlarında kapı olmayan mezar odasında kapı olarak üst kısım kullanılıyordu (Özgen ve Öztürk 1996: 31). Yani ölü mezar odasına tavandan indiriliyordu (Uçankuş 2000: 625).

M.Ö. 8. yüzyıldan 6. yüzyıla kadar Frigya'da özellikle Gordion'da kraliyet mezarlığındaki tümülüsler, dromossuz ve ağaç mezar odalıydı (Kurtz ve Boardman 1971: 278). Frig tümülüslerinde çok ileri teknikle yapılmış bir ahşap mimari görülmektedir (Uçankuş 2000: 573). Ayrıca ağaç mezar odası, zaman zaman birden fazla gömü yapılan Avrupa tümülüslerindeki gibi etrafı taşlarla çevrili ve üzeri taş plakalarla örtülü, dikdörtgen planlı sandukalardan farklıdır (Uçankuş 2000: 573). Ağaç mezar odasının üzeri ağaç çatıyla örtüldükten sonra üzerine yığılacak toprağın çevreye yayılmasını engellemek için Lidya ve Grek tümülüslerinde görülen krepis ve dromos Frig tümülüslerinde yoktur. (Uçankuş 2000: 573).

Orta Anadolu'da kurulan Frig Devleti'nin başkenti Gordion çevresindeki tümülüs mezar yapılarındaki genel özellikler Frig tümülüslerinin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu tümülüsler Pennsylvania Üniversitesi Müzesi adına 1950 ve 1973 yılları arasında yapılan çalışmalarda açılmışlardır (Young 1958: 3, 13).

M.Ö. 725-700'lere tarihlenen ve Alyattes'in Tümülüsü'nden sonra bilinen en büyük Tümülüs olan Midas Tümülüsü 53 m. yükseklikte ve 300 m. çapındadır (Akurgal 1961: 282; Sams 2003: 3; Young 1958: 3, 13). Gordion'un yaklaşık 2 km. kadar doğusunda, Gordion Müzesi'nin kuzeyinde yer alan Midas Tümülüsü, Pennsylvania Üniversitesi Müzesi adına Rodney S. Young başkanlığında 1957 yılında açılmıştır (Erdoğan 2007: 28; Young 1958: 147). Midas Tümülüs Mezar yapısının diğer Frig tümülüs mezarlarında olduğu gibi ana toprağa kazılan çukur içinde değil de zemin seviyesinde yapılarak üst yapısının üçgen çatı ile kapatılması farklı bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Mezar odasının çevresi, 3 m. yükseklikte 80 cm. kalınlığında kireçtaşı bloklardan oluşan duvarla çevrilmiş ve bu duvar ile mezar odasının arası da küçük moloz taşlarla doldurulmuştur (Young 1981: 85). İki odalı ağaç mezar 515 x 620 cm. ölçülerinde ve 350 cm. yükseklikte olup, kapısı yoktur. Mezar odasının kuzeybatı köşesinde 190 x 290 cm. ölçülerindeki ahşap yatak üzerinde çeşitli renk ve kalınlıktaki yün ve keten yatak örtüsü serilmiştir (Young 1958: 7 ve 148).

Midas Tümülüsü'nün yaklaşık 1 km. doğusundaki M.Ö. 9. yüzyıl sonu- 8. yüzyıl ortalarına tarihlenen, 22 m. yüksekliği ve 150 m. çapındaki Tümülüs W'nin ağaç mezar odası 462 x 330 cm. ölçüsünde ve 155 cm. yüksekliğindedir (Young 1981: 199, 191, 194, 196). Genel yapısı itibariyle tipik Frig tümülüs mezar özelliklerine sahiptir.

Gordion çevresindeki diğer bir tümülüs de 1956 yılındaki çalışmada açılan 12 m. yükseklikte ve 70 m. çapındaki Tümülüs P'dir. M.Ö. 8. yüzyıl sonu, 7. yüzyıl başlarına ait 457 x 348 cm. ölçülerindeki mezar odasının yüksekliği 154 cm.'dir (Young 1957: 325, 325, 330; Young 1981: 1, 6). Tümülüs P mezar yapısındaki genel özellikler; ağaç mezar odasının ana toprağa kazılan çukur içine yapılması, mezar odasının üstten ve yandan taşlarla üzerinin de toprak ve kille kapatılması Frig tümülüs mezar özelliklerinin genel yapısıyla uyushmaktadır (Erdoğan 2007: 25).

Pennsylvania Üniversitesi Müzesi adına yapılan çalışmalarla açılan bir başka tümülüs de 1965 tarihinde kazılan Midas Tümülüsü'nün 150 m. güneydoğusundaki 35 m. çapında ve 3.50 m yüksekliğindeki Tümülüs X'dir (Kohler 1995: 101). M.Ö. 8. yüzyıl sonu- 7. yüzyıl başlarına ait ağaç mezar 160 cm. yüksekliktedir. Diğer Frig tümülüsleri gibi ana toprağa açılan çukurun içine inşa edilen mezar, soyguncular tarafından tahrip edilmiş ve çatı parçalanmıştır (Young: 1966: 267).

Frigya'nın başkenti Gordion çevresindeki tümülüslerde genel Frig tümülüslerinde görülen özellikler uygulanmıştır. Önce ana toprağa açılan çukurun içine ağaç mezar odası inşa edilerek dış kısımları molozla doldurulmuş, sonra kapısı olmayan üstü açık mezar odasının içine ölü yerleştirilmiş ve sonrasında çevresine hediyeler yerleştirilerek çatısı örtülüp üzerine taş yığıldıktan sonra tamamen toprak ve kül yığınıyla kaplanmıştır. M.Ö. 7. yüzyılın başlarında Kimmer akınları nedeniyle Frig Krallığı siyasal gücünü Lydia'ya kaptırmış ve bu durum Frigya'nın batı ile kültürel ve dinsel etkileşim içine girmesine neden olmuştur (Buluç 1992: 91).

Orta Anadolu'da yer alan Frigya'nın batı sınırındaki Lidya'da da kral ve soylular aynı Frigler'de olduğu gibi tümülüs mezarlara gömülmüşlerdir (Uçankuş 2000: 607). Birbirleri ile sınır komşusu olan iki uygarlık arasındaki görsel etkileşim sonucunda Lidyalılar tümülüs geleneğini uygulamışlardır (Özgen, Öztürk 1996: 31). Lidya'nın başkenti Sardes çevresinde M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren diğer mezar türlerinin yanında (kaya mezar, sandık mezar, lahit,v.b.) tümülüs mezarlar Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne kadar kullanılmış olup, bazı mezarların birden fazla kullanıldığı anlaşılmaktadır (Baughan 2010: 275).

Lidya'daki tümülüslerin ölçüleri Lidyalılar'ın anıtsallığa eğilimi olduğunu göstermektedir (Baughan 2010: 275). Tümülüslerin çevresindeki krepis duvarı, mezarın

üzerine yığılan toprağın yanlara doğru kaymasını engellemek için yapılmıştır (Uçankuş 2000: 608). Bazen birden fazla krepis duvarının yapıldığı da görülmektedir (Baughan 2010: 277). Mezar odalı Lidya tümülüsleri, Frig tümülüslerinden farklı olarak çoğunlukla bir sundurma veya dromosa sahiptir (Baughan 2010: 275). Sardes'deki bu dromoslu tümülüslerin bazılarının üzerleri tonozlu olup, dikdörtgen odalıdır (Kurtz, Boardman 1971: 278). Lidya tümülüslerinde gömü, mermer ya da kireç taşından bazen ana kayaya oyularak bazen de kline ya da lahit içine yerleştirilir (Baughan 2010: 275). Taş klineli tümülüsler M.Ö. 5. yüzyıla daha yakındır ve bu taş klineler Yunanistan ile Yunanistan'ın kuzey komşularında ve Ege'nin doğu kıyılarında uzun süre kullanılmıştır (Kurtz ve Boardman 1971: 278). Frig tümülüslerindeki ahşap sedir ya da yatak kullanımı Lidya tümülüslerinde taş kline ya da seki olarak görülür (Özgen ve Öztürk 1996: 31). Lidya'da ki tümülüslerin mezar odalarında bazen yan yana iki tane olmak üzere insan şeklinde oyuklar işlenmiş olan çift kişilik taş kline ya da sekiler yer almaktadır. Mezar odasında kline tek olduğunda sağ ya da arka duvara yerleştirilirdi. İki sekili mezarlar "L" şeklinde, üç sekililer ise "T" şeklindedir. (Baughan 2010: 275). Lidya tümülüsleri ile Frig tümülüsleri arasındaki bir diğer fark ahşap mezar odası yerine taşın tercih edilmesidir (Dedeoğlu 2003: 55). Lidya tümülüslerindeki taş mezar odaları daima dikdörtgen planlı yapılmışlardır (Uçankuş 2000: 625).

Frigler'in Orta Asya'daki kurganlardan etkilenecek uyguladıkları tümülüslerdeki ahşap mezar odalarının yerine Lidyalılar farklı olarak mezar odasını taştan yaparak kapı kullanmışlardır (Özgen ve Öztürk 1996: 31). Lidya tümülüslerinde zeminin ana kaya ya da sert ana toprak olarak seçilmesinin nedeni sonrasında oluşacak çökmelere engel olacağının düşünülmesidir (Dinç 1993: 26). Lidya tümülüslerinde olasılıkla mezarların mezar soyguncularından korunması için merkeze yapılmamış olması Frig tümülüslerinden farklı bir diğer özellik olarak karşımıza çıkmaktadır (Uçankuş 2000: 624).

Tümülüslerin giriş yolunu kapatan taş kapılar bir mil içine yerleştirilip eksenleri etrafında dönerler ve görsel olarak metal kabartmalı ahşap benzerlerini taklit ederler (Baughan 2010: 277). Lidya tümülüslerindeki mezarların giriş yönleri bulundukları yerin coğrafi konumuna göre değişmekte, diğer bir deyişle mezarlarda yön birliği bulunmamaktadır (Dinç 1993: 88).

4. EŞENKÖY TÜMÜLÜSÜ

Daskyleion çevresinde tespit edilen 14 adet tümülüstten biri olan ve Daskyleion'un kuş uçuşu 3-4 km. güneybatısında yer alan Eşenköy Tümülüsüne Bandırma-Balıkesir karayolu üzerinde yer alan Bandırma'ya 26 km. mesafedeki Aksakal Beldesi'nden Manyas İlçesi'ne ayrılan yoldan devam edilip yaklaşık 10 km. uzaklıkta bulunan Eşenköy'ün içinden geçilerek 1,5 km kuzeybatıya doğru ilerlendiğinde ulaşılır (Resim 4.1-3). 52 m. çapındaki tümülüsün deniz seviyesinden yüksekliği 54 m.'dir. Tamamen Prokonnessos mermerinden kuzey-güney doğrultulu yapılan mezar; dromos, ön oda ve mezar odasından oluşan mimari forma sahiptir (Res. 4.4-6).

Bandırma Müzesi uzmanlarınca 20/08/2010-08/11/2010 tarihleri arasında yapılan çalışmada mezar açıldığında ön odanın bir kısmı ve mezar odasının da neredeyse tavan seviyesine kadar toprakla dolu olduğu görülmüştür. Mezarın içindeki tüm toprak titizlikle elenmiş, ele geçen iskelet parçaları Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Ayla Sevim ve ekibi tarafından incelenmiştir. Yapılan bu inceleme sonrasında; kemiklerin onarım ve tanımlama yapılamayacak kadar dağılmış küçük parçalar olması nedeniyle iskeletlerden birey ayrımı, yaş ve cinsiyet tespiti yapılamadığı dolayısıyla bu kemiklerin sadece insan ya da hayvanlara ait olduğunun tespit edilebildiği, ayrıca iskelet materyalinde insan kol ve bacak iskeletine ait çok küçük kemik parçaları olduğu, insan kafa iskeletine ait kemik parçalarıyla beraber çeşitli hayvanlara ait olduğu anlaşılan kafa ve vücut kemikleri ile alt çene ve izole dişleriyle birlikte *Bovidae* ailesine ait izole dişlerin ve *Lagomorpha* takımına ait kafa ve vücut kemikleri ile alt çene kemik parçalarının tespit edildiği belirtilmiştir. Ek olarak, incelenen iskelet parçalarının tanımlanamayacak kadar küçük parçalar olması nedeniyle, bu kemiklerin ait olduğu bireylerin yaşı, cinsiyeti ve herhangi bir hastalık geçirip geçirmediikleri hakkında bilgi edinmenin mümkün olmadığı da belirtilmiştir. Mezarda koyun ve keçi gibi hayvanlara ait iskelet parçalarının bulunması ölü gömme töreni sırasında yapılan ritüelde kurban kesildiğini akla getirmektedir.

Resim 4.1 Hava fotoğrafında Eşenköy Tümülüsü

Mezar odası ve dromosunda ele geçen yanık karbon parçaları incelenmek üzere Ankara Üniversitesi, Başkent Meslek Yüksek Okulu'na gönderilmiştir. Giriş kısmında da belirtildiği gibi mezar soyguncuları tarafından tahrip edilen tümülüs mezardaki buluntular in-situ değildir ve küçük ölçülü buluntular Daskyleion kazı ekibinin restoratör ve konservatörü tarafından mümkün olduğunca tümlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca mezarda oluşan tahribat müdürlüğümüz uzmanlarınca Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bildirilmiş ve sonrasında Bursa Rölöve Müdürlüğü'nce keşif yapılarak gerekli bütçenin oluşturulabilmesi için İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Müdürlüğü personeli tarafından tespitite bulunulmuştur. Maliyeti hesaplanıp, ödenek talebinde bulunularak en kısa sürede restorasyonun gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Yanı sıra şahıs arazisi üzerinde yer alan tümülüsün kapladığı alanın Bandırma Müzesi Müdürlüğü uzmanlarınca kadastral ölçümü yaptırılmış kamulaştırılması talep edilmiştir.

Resim 4.2. Eşenköy Tümülüsünün güneyden görüntüsü

Resim 4.3. Eşenköy Tümülüsünün kuzeyden görüntüsü

4.1. Mimari

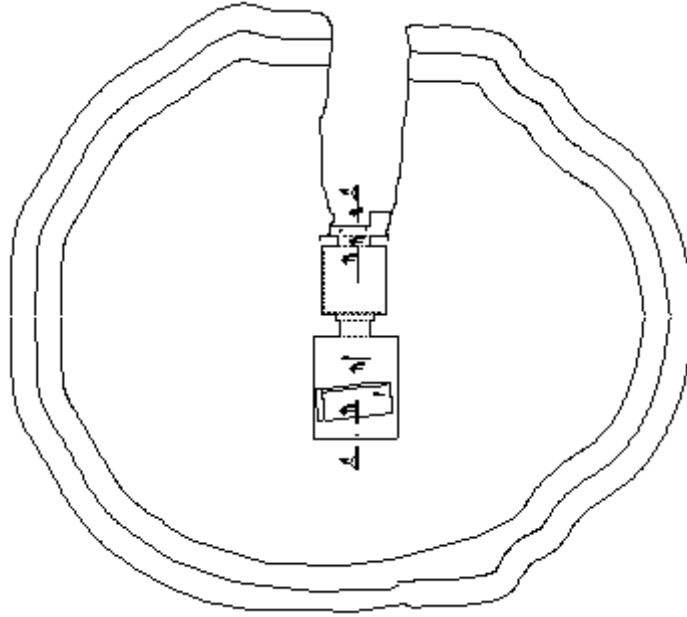
Kuzey-güney doğrultulu yapılan ve üzeri açık dromos ve üzeri kapalı ön oda ve mezar odasından oluşan mimari form gösteren Eşenköy Tümülüsü genel yapısı itibarıyla Lidya Tümülüs Mezarları ile benzerlik göstermektedir (Res. 4.4-6).

4.1.1. Dromos

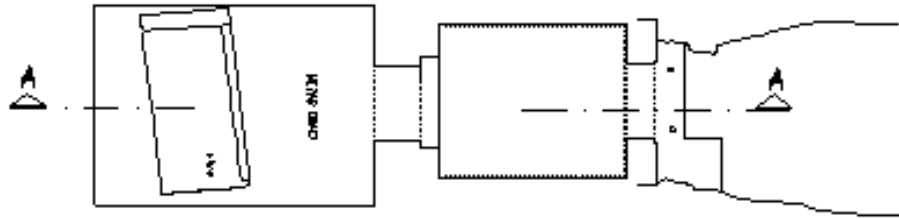
Mezar odasının kuzeyinde 7.50 m. uzunluğunda ve korunan en yüksek noktası taban seviyesinden 90-100 cm. olan üstü açık dromosun batı kesitteki duvarı belirgin olarak fark edilmesine karşın doğu duvarı daha fazla tahrip olduğundan pek belirgin değildir. İrili ufaklı biçimsiz taşlardan örülen duvarda taşları birleştirmek için çamur harç kullanılmıştır. Mezarın inşası bittikten sonra değişik ölçülerdeki taşlarla çevresi ve dromosu doldurulmuştur. Tümülüsün giriş kapısını bulmak için yapılan çalışmada dromosun önünde yığılı haldeki taşlar boşaltıldıktan sonra dromosun tabanının topraktan yapıldığı anlaşılmıştır (Res. 4.7-10).

Mezarın içine dolan toprak elenerek boşaltıldıktan sonra dromosun batı duvarının hemen önünde yapılan çalışmada seramik ve yanık karbon parçaları bulunmuştur. Ayrıca dromosta cenaze için bir ritüel yapıp yapılmadığını anlamak için açılan 150 x 150 cm. ölçülerindeki beş açmada herhangi bir buluntu ya da yanık karbon parçası ele geçmemiştir. Yapılan bu çalışmada mezara yakın bölümlerdeki toprağın hemen altında zeminin altında mermer tozlarının kaplı olduğu görülmüştür.

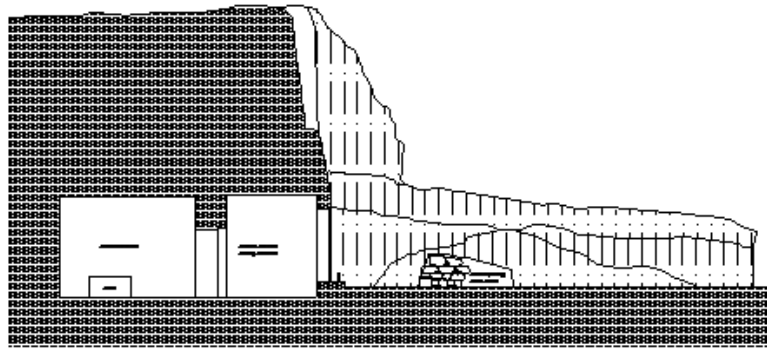
Tümülüs mezarların önündeki koridor şeklinde oluşturulan dromosların duvar, zemin ve üst örtüleri bulundukları bölgelere ve ait oldukları dönemlere göre farklı özellikler gösterirler. Genel yapısı itibarıyla Lidya tümülüsleri genel özelliklerine sahip Eşenköy tümülüsünde olduğu gibi üzeri açık, duvarları çamur harçla birleştirilen biçimsiz taşlarla örülmüş kaba işçilikli dromosların yanı sıra bazen kesme taştan ve daha kaliteli işçilikle yapılan, üzeri semerdam çatıyla, düz çatıyla ya da beşik tonozla örtülü dromoslara rastlamaktayız.

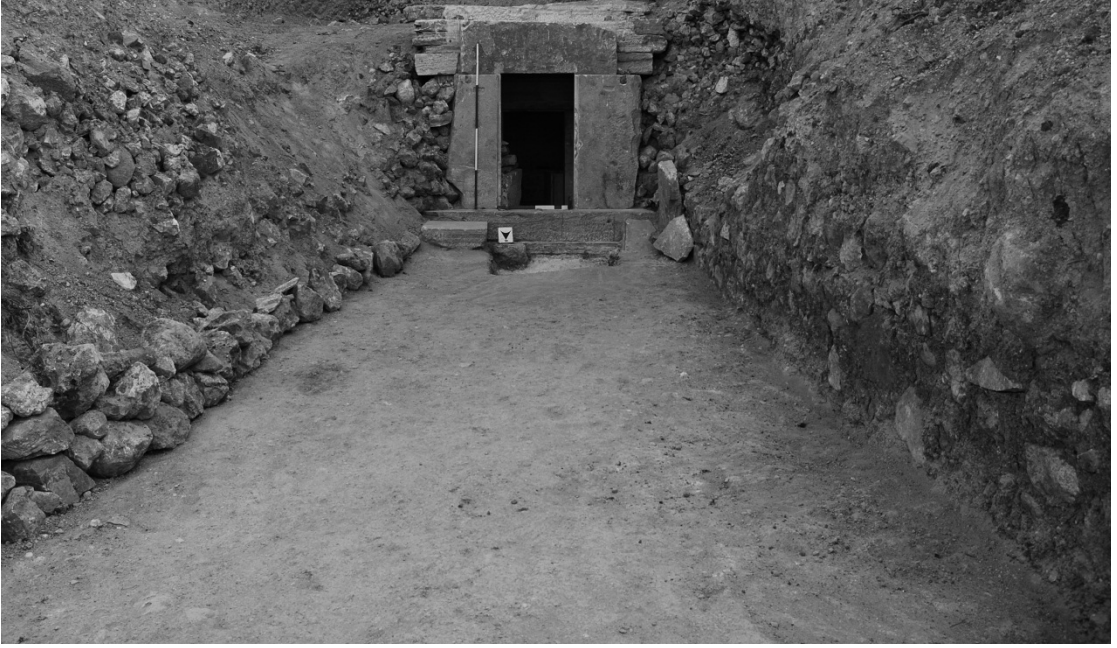
Resim 4.4. Eşenköy Tümülüsü planı (Ölçek 1:100)

Resim 4.5. Eşenköy Tümülüsü planı (Ölçek 1:50)

Resim 4.6. Eşenköy Tümülüs Mezarı'nın kesiti (ölçek 1: 50)

Resim 4.7. Eşenköy Tümülüsü dromos duvarları ve mezar girişi

Resim 4.8. Eşenköy Tümülüsü dromos duvarları

Resim 4.9. Eşenköy Tümülüs Mezarı'nın batı kesitindeki dromos duvarı.

Resim 4.10. Eşenköy Tümülüs Mezarı'nın batı kesitindeki dromos duvarı

Lidya Tümölüsleri hakkında yapılan çalışmada dromosların önce daha kısa ölçüde yapıldığı, M.Ö. 6. yüzyılın üçüncü çeyreğinden sonra uzamaya başladıkları ve M.Ö. 6. yüzyılın sonlarına doğru ise uzunluklarının arttığı görülmüştür (Dinç 1993: 33). Lidya Tümölüs Mezarlar'daki dromosların zemini sıkıştırılmış topraktan ya da kesme taştan yapıldığı gibi kabaca düzeltilen ana kayalar şeklinde de kullanılmıştır. Ancak dromos uzunlukları göz önünde bulundurularak tarihleme yoluna gidilmesi doğru bir yöntem değildir. Manisa İli, Salihli İlçesi sınırlarındaki M.Ö. 610-560'lara tarihlenen Alyattes'in Tümölüs Mezarı ön oda ve mezar odasından, M.Ö. Geç 6. yüzyıl tarihlenen BT 66.6 Tümölüs Mezarı da tek bir mezar odasından oluşmaktadır (Dinç 1993: 111, 108, 135, 136). Bu iki örnekte olduğu gibi benzer yapıdaki dromosu olmayan mezarlarda dromosun uzunluğu göz önünde bulundurularak tarihleme yapmak zaten mümkün değildir.

Eşenköy Tümölüsündeki dromosla benzer özellikteki örnekler daha çok Lidya tümölüslerinde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bir tanesi Manisa İli, Salihli İlçesi'nin 5 km. doğusundaki Çukuroba Köyü'nün yaklaşık 1 km. güneydoğusunda yer alan M.Ö. Erken 5. yüzyıla ait Yabızlar Tepesi Tümölüs Mezarı'dır. Mezarın 380 cm. uzunluğundaki üstü açık, zemini sıkıştırılmış topraktan yapılan dromosun duvarları çamur harç kullanılarak moloz taşlarla örülmüştür (Dinç 1993: 194; Dedeoğlu 1992: 66). Bir diğer örnek Manisa İli'nin Saruhanlı ilçesi, Alibeyli Kasabası'na 700 m. mesafedeki Mitralyöztepe Tümölüs Mezarı'nın toprak tabanlı ve üzeri açık dromosludur (Nayır 1982: 202, 203). Bu mezarın dromos duvarları da çamur harç kullanılarak toplama taşlardan örülmüştür (Dinç 1993: 201). Her iki mezar yapısındaki dromos duvarlarındaki özensizlik Eşenköy Tümölüs Mezarı'nın dromos duvarlarında da karşımıza çıkmaktadır. Eşenköy Tümölüs Mezarı'nın malzemesinde ve işçiliğinde gördüğümüz kaliteye rağmen dromosda görülen özensizliğin nedeni ise anlaşılamamıştır.

4.1.2. Ön Oda

Kuzey yönünde dışarıya açıklığı bulunan ön odanın 126 cm. yüksekliğinde, 97 cm. genişliğindeki kapı geçişi, 160 cm. yüksekliğinde ve 105 cm. genişliğindeki düz mermer kapı ile kapatılmıştır. Kapının altında yer alan 202 cm. uzunluğunda, 35 cm. yüksekliğinde ve 60 cm. derinliğinde mermer eşik taşı yer almaktadır (Res. 4.11-12). Eşik taşının üzerinde 12-13 cm. yüksekliğindeki mevcut iki demir kenet (Res. 4.13-14) kapı açıklığına

yerleştirilen kapının oturması için yapılan kanalların yeterli olmadığı düşünülerek kapının ön tarafa doğru düşmesine engel olmak amacıyla yapılmış olmalı. Mermer kapı bu demir kenetlere zarar verilmeden bulunduğu yerden alındığında eşik taşının orta kısmında tespit edilen kurşun kalıntısı akla kapının sabitlenmesi için demir kenetlerin yeterli olmadığına düşünüldüğünü getirmektedir (Res. 13-14). 202 x 202 cm. ölçülerinde ve kare planlı ön oda 227 cm. yüksekliğindedir. Tamamen mermerden yapılan mezarda duvarlar, taban ve tavan düzgünce tıraşlanarak kaliteli bir işçilikle yapılmıştır. Taban kısmı 202 cm. uzunluğundaki üç mermer parçanın birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu üç parçanın genişliği; kuzeydeki dışa açılan giriş kapısının önündeki parça 56 cm., orta parça 102 cm. ve mezar odasına geçiş için kullanılan kapının önündeki parça 76 cm.’dir.

Lidya Tümülüslerinde mezar odasının kapı açıklığına uyacak biçimde kapı bloğuna çerçeve şeklinde oyuklar açılıp, kapı sövesi, lento ve eşik bloğuna oturtulan ve düz, süslemesiz kabaca işlenerek daha çok dikdörtgen şeklindeki bloklardan yapılan kapılar ve yanı sıra üst üste yerleştirilen bloklardan oluşan kapılar “tıkaç kapı” grubuna girmektedir (Dinç 1993: 35, 36). Bu tanımlı göz önünde bulundurarak Eşenköy Tümülüs Mezarı’nda ön odadaki giriş kapısının “tıkaç kapı” şeklinde yapıldığını söylenebilir.

Ön odanın tavan kısmı tabandan farklı olarak iki parça düz mermerin birleşmesinden oluşmuştur ve üst yapı “düz çatı” şeklinde yapılmıştır (Res. 4.15). Ön odada giriş kapısının batı köşesinde yer alan duvarın hemen dibinde, giriş kapısının ise önünde bulunan taban parçasının kırılmış olması nedeniyle ortadaki taban parçasıyla girişin önündeki birinci taban parçasının birbirlerine demir kenetle bağlandığı görülür. Bu demir kenet çevresine dökülen kurşunla sağlamlaştırılmıştır (Res. 4.16). Parçanın simetriğindeki yani doğusundaki zemin parçasının sağlam olması nedeniyle bu parçaların birleştirilmesi için kenet kullanılıp kullanılmadığı öğrenilememiştir. Ön odadaki zeminin ortasında yer alan 102 cm. genişlikte ve 202 cm. uzunluktaki orta parça, mezar odasına geçişte kullanılan kapının hemen önündeki parçaya, yani ön odanın giriş kapısı baz alındığında üçüncü parçaya üç tane “kırlangıç kuyruğu” kurşun kenetle bağlıdır. Bu üç kenetten batı duvarına yakın olan 30 cm. uzunluğunda, 10 cm. genişliğinde, ortadaki 34 cm. uzunluğunda, 10 cm. genişliğinde, doğu duvarına yakın olan ise 34 cm. uzunluğunda, 12 cm. genişliğindedir (Res. 4.17). Olasılıkla bu kenetler, batı köşede sökülen zeminde görüldüğü gibi mermerlerin iç kısmındaki demir bağlantıları sağlamlaştırmak için kullanılıyordu.

Resim 4.11. Dromostan ön odaya bağlantıyı sağlayan “tıkac kapı” şeklinde yapılan giriş kapısı

Resim 4.12. Eşenköy Tümülüs ön oda girişi eşik taşındaki demir kenetler

Resim 4.13. Eşenköy Tümülüs eşik taşındaki demir kenetler

Resim 4.14. Eşenköy Tümülüs eşik taşındaki demir kenetlerin arasında bulunan kurşun kalıntısı

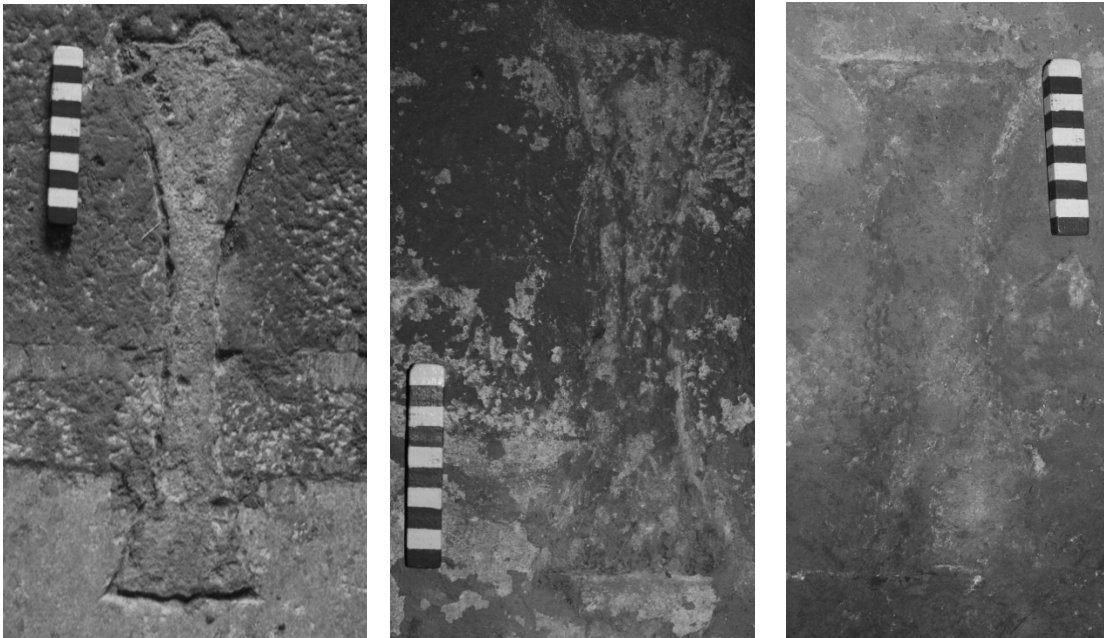
Resim 4.15. Ön odanın iki parça mermer bloğun birleştirilmesiyle oluşan düz çatılı üst yapısı ve tavanın hemen altındaki üç duvarı çeviren profilli çerçeve.

Resim 4.16. Ön odanın zeminindeki kırık bölümde iki parçayı birbirine bağlamak için kullanılan demir kenet.

Resim 4.17a. Ön odada tespit edilen “kırkangıç kuyruğu” şeklindeki üç kurşun kenet

Resim 4.17b. Ön odada tespit edilen “kırkangıç kuyruğu” şeklindeki üç kurşun kenet detayları

Taban seviyesinden 200 cm. yukarıda tavana yakın kısımda hafifçe içe doğru profil yaparak hareketlendirilen çerçeve üç duvarda da yer alırken giriş kapısının üzerinde bu uygulama görülmemektedir. Ön oda ile mezar odası arasındaki 100 cm. genişlikte, 149 cm. yükseklikte ve 51 cm. derinlikteki kapı geçişinde birbirinden farklı ölçülerdeki üç mermer bloğun üst üste yerleştirilmesiyle oluşturulan kapının üst bloğu tahrip edilmiştir (Res. 4.18) Altta daha az tahrip gören, büyük ölçülü blok giriş kapısının hemen yanındaki doğu duvara yerleştirilmek için çekildiğinde 51 cm. derinliğindeki kapı geçişinin her iki tarafında zeminden 59 cm. yükseklikte 2.5 cm. x 6 cm. ölçülerinde kenet yuvası ve zeminde de bloğun sabitlendiği kare formuna yakın kurşun kenet görülmüştür (Res. 4.19).

Mezar odasına geçişi sağlayan kapı geçişinin üstünde 8-10 cm. dışa doğru taştıktan sonra iki yanda oluşturulan ve birbirini paralel olarak takip eden çerçeve üst kısımda dışa doğru taşarak her iki uçta küçük birer volütle sonlanmıştır (Res. 4.20). İç içe üç spiralden oluşan iç bükey volütlerin merkezi, nokta şeklinde belirginleştirilmiş ve volütün sonlandığı noktadan mızrak ucu şeklinde çıkarak aşağıya doğru uzanan üç yapraklı palmet işlenmiştir. Kapının doğusundaki volüt ve palmet tahrip edildiğinden Daskyleion kazı ekibi restoratör ve konsevatörü tarafından ele geçen parçalar tümlendikten sonra yerine sabitlenmiştir.

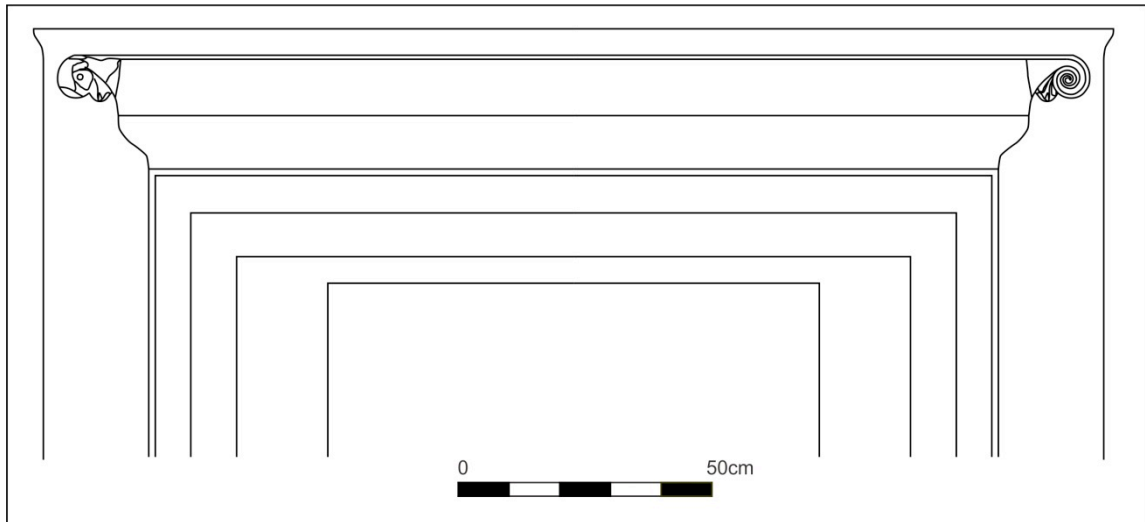
Lidya Tümülüs Mezarları'nda birkaç örnek dışında genel olarak ön odaların mezar odalarıyla aynı malzemedan ve mezar odalarından daha küçük yapıldıklarını söyleyebiliriz (Dinç 1993: 42). Bu özelliğiyle de Eşenköy Tümülüs mezarı Lidya Tümülüs Mezarları'na benzediği söylenebilir.

Resim 4.18. Ön odada ve mezar odası arasındaki kapı geçişini kapatan tıkaç tipinde üç parçadan oluşan kapının parçaları

Resim 4.19. Ön oda ile mezar odası arasındaki kapı geçişinin her iki yanındaki kenet yuvaları ve zemindeki kurşun kenet

Resim 4.20. Ön odada ile mezar odası arasındaki kapı geçişinin üstündeki volütlü süsleme

4.1.3. Mezar Odası

Doğu-batı doğrultusunda 264 cm., kuzey-güney doğrultusunda 295 cm. ölçülerinde kareye yakın planlı mezar odası ön odadan biraz daha büyük olup, yüksekliği ise ön oda gibi 227 cm.'dir. Arka cephe olan güney duvarındaki izlerden duvara bitişik yerleştirildiği anlaşılan 233 cm. uzunluğunda, 90 cm. genişliğinde ve 51 cm. yüksekliğinde, blok halinde yapılmış, baş ve ayak uçlarında kırmızı boyalı İon volütlü süslemelerin bulunduğu ve ayrıca ön yüzündeki her iki yanda yüksek kabartma olarak belirginleştirilen bacaklara sahip kline yer almaktadır (Res. 4.21-22). Kline, altına demir çubuklar yerleştirilerek asimetrik olarak öne doğru kaydırılmış, ön kısmındaki yüksek kabartma olarak yapılan süslemeli bacak kısmı ile baş ve ayak uçlarındaki volütler tahribata uğramıştır.

Mezar odasında lahitin doğu ucunun yaklaşık 100 cm. kuzey çaprazında, öndeki bacaklarında kırmızı yivler bulunan ve ön ayakları aslan pençeli, 91 x 51 cm. ölçülerinde tablaya sahip 52 cm. yükseklikte mermer sunu masası devrilmiş şekilde bulunmuştur. Sunu masasının mezarda bırakıldığında zarar göreceği düşünülerek muhafaza edilmek üzere Bandırma Müzesi'nin deposuna götürülmüştür.

Odanın doğu duvarında kuzeydeki kapı açıklığına 19 cm. mesafede güneydeki arka duvara uzaklığı 200 cm. olan ve taban seviyesinin 32 cm. üstünde, 76 cm. uzunluğunda, 12 cm. yüksekliğinde fazla derin olmayan bir niş yapılarak nişin içine uygun ölçüde mermer parça yerleştirilmiştir. Ancak kırılan bu parçanın yarısı bulunamamıştır. Nişin yapılma nedeni muhtemelen mermerdeki damar nedeniyle bu bölümün zarar görmüş olmasıydı. Bütün bir duvarı oluşturan mermerin tamamen değiştirilmesi yerine sadece zarar gören bölümde niş yapılarak sorunun çözülmesi yoluna gidildiği düşünülmüştür. Nişin yaklaşık 15 cm. altında ve yerden yaklaşık 15 cm. yükseklikte kuzeydeki kapı açıklığının yer aldığı duvara kadar uzanan 25 cm. uzunluğunda kurşun yer almaktadır (Res. 4.23-24).

Taban seviyesinden 160-170 cm. yukarıda keskin profil verilerek üst üste birbirini takip eder şekilde dört duvarı da çevreleyen çerçevenin üzerinde yine içe doğru hafif eğimli olarak profillendirilmiş iki kademeli başka bir silme oluşturularak tavana geçiş sağlanmıştır (Res. 4.25-26).

Resim 4.21. Mezar odası ve kline

Resim 4.22. Mezar odası ve kline

Resim 4.23. Mezar odasındaki doğu duvarında bulunan niş ve içine yerleştirilen parça

Resim 4.24. Mezar odasındaki doğu duvarında bulunan niş ve içine yerleştirilen parça ile hemen altındaki kurşun

Resim 4.25 Mezar odasının duvarlarında tavanın hemen altında birbirini takip eder şekilde dört duvarı da çevreleyen silme

Resim 4.26. Mezar odasının iki parça mermerden oluşan düz çatı şeklinde yapılmış üst yapısı

Mezar odasının duvarları tıpkı ön odada olduğu gibi düzgün tıraşlanmış mermerden yapılmıştır. Üst yapısı iki düz mermer birleştirilerek “düz çatı” şeklinde yapılmıştır. Tavanın batı kenarında mezar soyguncuları tarafından içeriye girmek için kırılan bölüm bulunmaktadır. Mezar odasının zemini ise tek parçadan ibarettir.

Tümülüs mezar odalarında asıl bölümlerini oluşturan mezar odalarının genelde diğer bölümlerden daha kaliteli işçilikle yapıldıkları görülmektedir (Dinç 1993: 43). Ancak Eşenköy Tümülüs Mezarı’ndaki kaliteli işçiliği dromos duvarları haricinde yapının tamamında görmekteyiz.

Eşenköy tümülüsü mezar odasında benimsenen düz çatı uygulamasının en benzer örnekleri Lidya Tümülüs geleneğinden bilinmektedir. Örneğin M.Ö. Geç 6. yüzyıla tarihi Alyattes Tümülüsü’ne 250 m. mesafedeki BT 80.1 Tümülüs Mezarı’nın dromosunda üst yapı “düz çatı” şeklinde yapılmıştır (Dinç 1993: 139, 137). Farklı olarak Uşak İli, Sivaslı İlçesi’nin 2 km. güneybatısında bulunan Selçikler Köyü’nün güneybatısında yer alan Yaylalar Köyü yolu ile Tatar Köyü arasında Çingil Çayırı Deresi ve köy mezarlığının güneyindeki sırtta yer alan ve doğudan batıya doğru T 1, T 2, T 3 olarak isimlendirilen tümülüslerden M.Ö. Erken 5. yüzyıla tarihlenen kırık eksenli mezar yapısına sahip T 1 Tümülüs Mezarı’nın dromosunda üst yapı “semerdam çatılıdır” (Dinç 1993: 13, 14, 236, 241, 237, 238; İzmirli 1975: 44). Bu durum Trakya bölgesi Tümülüslerinde oldukça farklıdır. Trakya Bölgesi’ndeki M.Ö. 4.-3. yüzyıla ait Kırklareli A Tümülüs Mezarı’ndaki dromosun üzeri ise “beşik tonozla” örtülmüştür (Onurkan 1988: 3).

Mezardaki çalışma son olarak güvenliği sağlamak için giriş kapısına Bandırma Belediye Başkanlığı tarafından yapılan demir kapı takılıp, kilitlenerek bitirilmiştir.

4.2. Mezar Odası Buluntuları

4.2.1. Mermer Mobilya/Döşem

Tamamen Prokonnessos mermerinden yapılan Eşenköy Tümülüsünün mobilya ve döşemleri arasında bir kline, bir masa ve bir tanımlanamayan obje dikkat çeker.

4.2.1.1. Mermer Kline

Tümülüs mezar odalarında kullanılan klinelerin, antik dönemde farklı işlevlerle de kullanıldığı bilinmekte (Delemen 2004: 31). Daha çok günlük yaşamda üzerinde uyunan mobilyalar olarak kullanılırken M.Ö. 8. yüzyıl sonu-7. yüzyıl başında Yunan toplumunun masada yemek yeme alışkanlığının değişerek klineye uzanıp yemek yemeye başlamalarıyla yemek sırasına üzerine uzanılan mobilya olarak kullanılmışlardır (Delemen 2004: 31). M.Ö. 6.-5. yüzyıllarda Likya, Lidya, Frigya ve Troas'daki mezar odalarında taş klineler kullanılmaya başlanmıştır (Delemen 2004: 32). Lidya Tümülüsleri'nin mezar odalarında tek klinenin sağ ya da arka duvara yerleştirildiği, taş klineli olanların ise M.Ö. 5. yüzyıla yakın tarihlere ait olduğu üçüncü bölümde belirtilmişti (Baughan 2010: 275; Kurtz, Boardman 1971: 278). Eşenköy Tümülüs Mezarı'nın mezar odasındaki kline, kuzeyde bulunan giriş kapısının tam karşısında yer alan arka duvarın yani güney duvarın önüne başucu batıda ayakucu doğuda olacak şekilde yerleştirilmiştir. Bu uygulamayı Lidya mezarlarında olduğu gibi dir. Yani kline arka duvarının önünde bulunmaktadır.

Altıncı bölümdeki Lidya Tümülüs Mezarları'nda; BT 62.4, Harta Abidintepe, Bekçitepe, Mangaltepe, Yabızlar Tepesi Tümülüs Mezar odalarında da bu özelliği görmekteyiz. BT 62.4 Tümülüs Mezar odasında kireç taşıdan yapılan klineler arka ve yan duvarların önüne, Harta Abidintepe Tümülüsü Mezarı'ndaki mezar odasındaki tek kline girişin karşısındaki kuzey duvarı önüne yerleştirilmiştir (Dinç 1993: 121, 226). Harta Abidintepe Tümülüs Mezarı'nda yer alan klinenin 218 cm.'lik uzunluğu mezar odasının genişliği kadardır (Dedeoğlu 1996: 203). Bekçi Tepe Tümülüs Mezarı'nın mezar odasındaki tek kline de girişin karşısındaki güney duvarı önüne yerleştirilmiştir (Nayır 1996: 202). Mangaltepe Tümülüs Mezarı'nın mezar odasındaki kireç taşıdan yapılan iki kişilik kline ise giriş kapısının tam karşısındaki doğu duvarının önündedir (Dinç 1993: 198). Yabızlar Tepesi Tümülüs Mezarı'ndaki kline kuzeyde yer alan girişin tam karşısındaki güney duvarı önüne yerleştirilmiştir (Dedeoğlu 1992: 66, 67).

Mezar odasındaki 233 cm. uzunluğunda, 90 cm. genişliğinde ve 51 cm. yüksekliğinde olan mermer klinenin üstünde ölünün yatırıldığı alanın çevresi düz süslemesiz bir bantla çerçevelendirilmiş, baş ve ayak uçları yükseltilerek üst tarafları kenarlardan yine düz ve bezemesiz bir bantla dış bükey kavis verilip yarım daire şekli oluşturulmuştur (Res. 4.27-29). Klinenin ön cephesinde baş ve ayak uçları kabartma olarak yapılan ve kontürleri kırmızıya boyanan İon volütlü süsleme yer almaktadır. İç içe üç

spiraliden oluşan iç bükey volütlerin merkezinde yer alan nokta da volütlerin kontürleri gibi kırmızıdır. Volütlerin dış bükey kıvrımlarının başladığı noktadan mızrak ucu şeklinde çıkan üç yapraklı palmet işlenmiştir. Volütlerin arasındaki mızrak ucunun saplandığı yerde pek belirgin olmasa da yeşil renk fark edilmektedir. Kırmızı volütlerin hemen üstündeki bantta zorlukla fark edilen meanderler de olasılıkla renkliydi. Başlıkların alt kısmında yüksek kabartma şeklinde işlenen oyma ayak aşağıya doğru simetrik küçük dış bükey volütlerin bittiği noktadan ortaya doğru daralarak inmekte ve ortadaki ince bölümde simetrik olarak işlenen düğme şeklinde süslemenin bulunduğu yerden aşağıya doğru genişleyerek devam edip, altta yukarıya doğru iki yanda yine simetrik olarak iç bükey volütlerle sonlandırılmıştır (Res. 4.31). Başucunun bulunduğu yön olan batı yöndeki oyma süsleme tahrip gördüğü için pek belirgin olmasa da ayakucunun bulunduğu doğu yöndeki süsleme belirgindir. Klinenin ön kısmında yer yer silinmiş siyah boyalar mevcuttur.

Eşenköy Tümülüs Mezar odasındaki klinenin ön cephesinde gördüğümüz yüksek kabartma olarak işlenen bacaklarda süslemeler Yabızlar Tepesi Tümülüs Mezarı odasındaki klinenin bacakları ile Bekçitepe Tümülüs Mezarı odasındaki klinenin bacaklarında görülen süslemeler kadar ayrıntılı işlenmemiştir. Yabızlar Tepesi Tümülüs Mezarı'nın mezar odasındaki kline ayaklarında yedi dilli palmet motifi, İon kymationu, İonik volütlerle bu volütlerin iki yanında başlık imajı veren plastik çıkıntılar ile alt tarafta yer alan lotus tomurcuğu görülmektedir (Dedeoğlu 1992: 69). M.Ö. Erken 5. yüzyıla tarihlenen mezardaki kline ayaklarında gördüğümüz süslemeler Geç Arkaik Dönem mimarisinin süsleme elemanları olarak karşımıza çıkar (Dedeoğlu 1992: 69; Dinç 1993: 194).

M.Ö. 530/525-500 yıllarına tarihlenen Bekçitepe Tümülüs Mezarı'nın klinesindeki kabartma olarak işlenen antithetik iki İon volütün dış bükey keskin profilli volüt kanalları birbuçuk dönüş yaptıktan sonra volüt gözlerine bağlanmış ve kanalislerin birleşim yerlerindeki alt ve üst kısımlarına sivri uçlu, keskin profilli birer saplama kaması yapılmıştır (Dinç 1993: 214, 211; Nayır 1982: 202). Ayrıca Eşenköy Tümülüs Mezarı'ndaki kline bacaklarındaki yüksek kabartma olarak belirginleştirilen süslemenin aksine Bekçitepe Tümülüs Mezarı'nın kline bacakları daha ayrıntılı işlenmiştir. Bununla birlikte Bekçitepe Tümülüs Mezarı'nın mezar odasında bulunan masa desteklerindeki yüksek kabartma süslemelerin de detaylı işlendiğini görüyoruz.

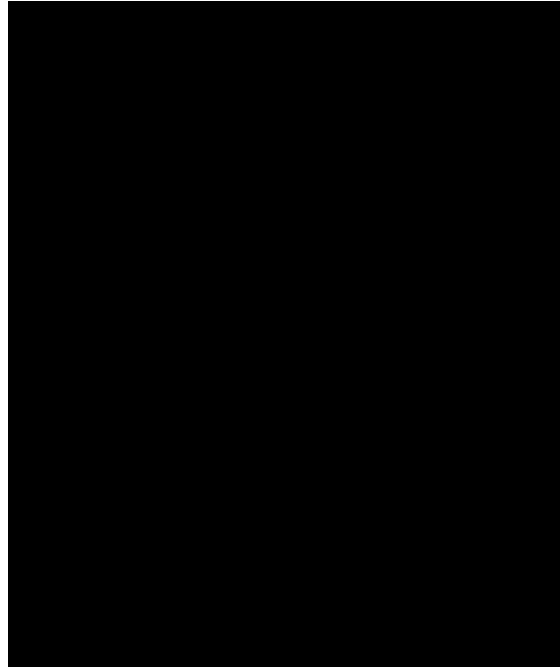
Resim 4.27. Mezar odasındaki mermer kline

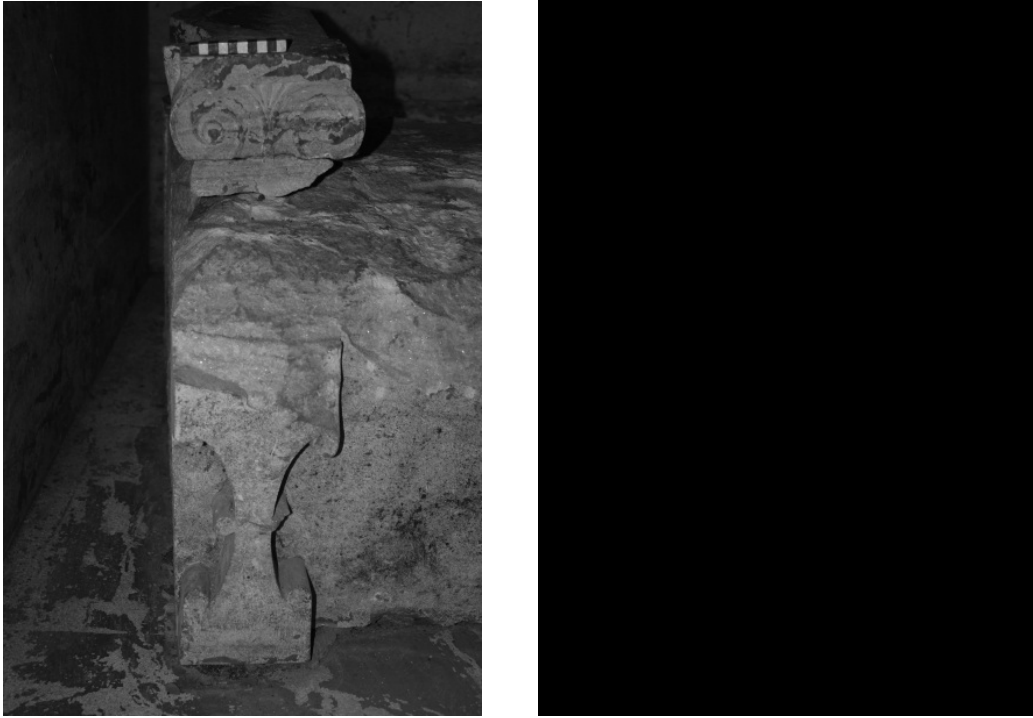
Resim 4.28. Klinenin baş ve ayak uçlarındaki yastığın görüntüsü

Resim 4.29. Mezar odasındaki klinenin çizimi

Resim 4.30. Klinenin baş ucunda yer alan yastığın ön cephesindeki volütlü süsleme ve bacak kısmındaki yüksek kabartma şeklinde yapılan süslemenin görüntüsü ve çizimi

Resim 4.31. Klinenin ayakucunda yer alan yastığın ön cephesindeki volütlü süsleme ve bacak kısmındaki yüksek kabartma şeklinde yapılan süslemenin görüntüsü ve çizimi

4.2.1.2. Sunu Masası

Makedonya, Trakya ve Anadolu’da ki mezar eşyaları içinde taş masa kullanımına pek sık rastlanmaz (Delemen 2004: 44). Mezar mobilyalarının yapımında daha çok ahşap kullanıldığı bilinmektedir. Ahşap mobilyalar ve işlemeli masalar daha çok marangozlukta usta olan Frigler tarafından ağaç kullanılarak yapılan Frig Tümülüs Mezarları’nda karşımıza çıkar (Uçankuş 2000: 580). Ancak ahşap malzemeden yapılan mobilyaların sadece Frig mezarlarında kullanıldığını düşünmek yanlış olacaktır. Trakya, Troia ve Lidya Tümülüs Mezarları’nda da ahşap mobilyaların kullanıldığı bilinmektedir. Dedetepe Tümülüs Mezarı’nın mezar odasında ele geçen ahşap masa ayakları, bize Frig Tümülüs Mezarları dışındaki mezarlarda da ahşap malzemenin kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir (Sevinç 1995: 445; Sevinç ve diğ. 1998: 305).

Eşenköy Tümülüsündeki sunu masası da Prokonnessos mermerinden yapılmıştır. Masanın üst tablasındaki oksitlenmeler masanın üstüne metal kapların yerleştirildiği

düşüncesini akla getirmektedir. 91 x 51 cm. ölçülerindeki masa tablası 52 cm. yüksekliktedir (Res. 4.32-33). Masanın ön yüzünde üst kenarında mevcut 4 cm.'lik düz bant içe doğru eğimli olarak 5 cm. ölçüsünde profil verdikten sonra yine eğimle 10 cm. daha içe doğru uzanmış ve hemen altta yer alan 4 cm. genişliğindeki alt alta iki bant sırasından üstteki 0,1 cm. içe profil yapmıştır. İki bant sırasından sonra ön yüz düz tıraşlanmış olarak aşağıya doğru blok şeklinde inmektedir. Her iki yandaki bacak dış kenarlardan 5 cm. içeride masanın ön dış yüzeyinin üst kısmındaki 4 cm. kalınlığındaki banttı dışa doğru 1 cm. taşarak üstte 8 cm. kalınlığında alta doğru daralmış ve 6 cm. genişlikte sonlanmıştır. Hemen altındaki aslan pençesi 3 cm. yükseklikte bir kaide üzerindedir (Res. 4.34-35). Ayrıca her iki bacak ön yüzden 14 cm. dışa doğru profil yapmış ve üzerlerinde kırmızı renkli boyayla belirginleştirilmiş 3 yiv aşağıya doğru inmektedir. Yivlerin üstünde yine kırmızı çizgilerle dalga motifi yer almaktadır. Ön bacakların iç ve dış kenarlarında da 4 cm. genişlikle oluşturulan bant iç kısımda yukarıda içe doğru kavisle iki kademeli eğimin altında 14 cm.'lik oluşturulan kavisle sonlanmıştır. Bu durum bacakların kısa yan yüzlerdeki görünümünde de karşımıza çıkmaktadır.

İki kısa yanda ön bacaklar yukarıda oluşturulan 3 cm.'lik bantın bitiminden içe doğru 5 cm. eğimle profil yaptıktan sonra hemen altında ön yüzdeki gibi üst üste 5 cm. alınlığında oluşturulan iki banttı üstteki 0,1 cm. derinliğinde içe profil yapmıştır. Bantların bitiminden sonra düz olarak tıraşlanan yan yüzler aşağıya doğru inmektedir (Res. 4.36).

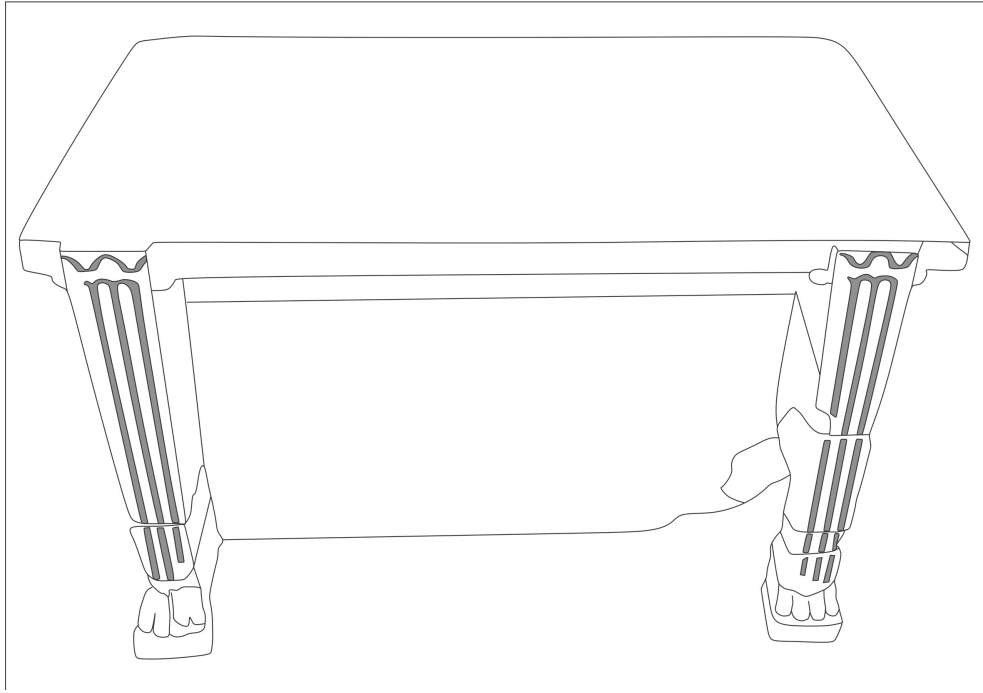
Arka yüz tıraşlanmadan kabaca bırakılmış olup, ön ve yan yüzlerdeki gibi üstte 5 cm. genişliğinde oluşturulan bantın bitiminden içe doğru eğimli olarak 11cm. profil yaptıktan sonra dümdüz aşağıya doğru inmektedir. Arka yüzdeki bacaklar da aynı ön yüzdeki bacaklar gibi iki yan köşeden 5 cm. içeride 1 cm. dışa profil yaptıktan sonra yukarıda 8 cm. aşağıda 6 cm. kalınlıkta sonlanmış ve yine ön yüzdeki bacaklar gibi dışa doğru 11 cm. profil yaparak hiç işlenmeden kabaca bırakılmıştır. Arka bacakların iki kısa yan yüzdeki görünüşleri ön bacaklardan farklı olmayıp, yukarıda 5 cm. aşağıda 3 cm. kalınlıkta bantlarla hareketlendirilmiştir. Oluşturulan bu bant da yine ön bacaklardaki gibi üst kısımda 12 cm. kavisle içe doğru uzanmaktadır. Blok şeklinde yapılan masanın ön cephesindeki iki bacakta kırmızı renkli boya kullanılarak yapılan kanallar yiv yapılmadan yarım bırakılmıştır (Res. 4.37).

Resim 4.32. Mezar odasında bulunan mermer sunu masası

Resim 4.33. Mezar odasında bulunan mermer sunu masası üzerindeki izler

Resim 4.34. Mermer masanın görüntüsü ve çizimi

Resim 4.35. Mermer masanın görüntüsü

Resim 4.36. Mermer masanın ön cepheden görüntüsü

Resim 4.37. Mermer masanın iki yan ve arka cephesi

Bu mermer masaların doğu modelleri dar kenarlı bronz ve ahşap masalardan etkilenmiştir. Ayakların tipolojisi bronz ve ahşap örneklerden hareket edilerek

oluşturulmuştur (Cohon 1984: 21). Düz masalı ve ayaklı örnekler Roma İmpatorluğu erken dönemlerinde Palermo’da bronz olarak bulunmuştur (Cohon 1984: 21). M.Ö.5 -3 yüzyıllar arasında trapezo dal yüzlü masalar metal ya da ahşaptan yapılmış olup, basit dekorlu olmalarına rağmen itina ile yapılmışlardır ve doğuda M.Ö. 1. yüzyıla kadar tapınak ve evlerde kullanımı devam etmiştir (Cohon 1984: 21).

4.2.1.3. Kaide

Eşenköy içinde tespit edilen buluntulardan biri de 94 cm. uzunluğunda, 16 cm. genişliğinde ve 11,5 cm. derinliğinde üzerinde aralarında 8,5-9,5 cm. arasında değişen mesafede ve 6-7-8 cm. çaplarında değişiklik gösteren 6 adet dairesel formlu çukurlar bulunan mermer kaide bloktur. Çukurların bulunduğu ve bir uzun yan yüzey tıraşlanarak düzleştirilmiş olsa da iki kısa yan yüz ve diğer uzun yüz tıraşlanmadan kabaca bırakılmıştır (Res. 4.38).

Resim 4.38. Altı adet dairesel çukura sahip mermer objenin farklı açıdan görüntüleri

Tümölüs mezar odasında bulunan alabaster kapların yerleştirildiği düşünülen bu buluntudaki dairesel formlu çukurların sayısının parçalar halinde ele geçen ve mümkün olduğunca tümlenen alabaster kapların sayısından fazla olması mezar soyguncularının içerideki malzemelerin bir kısmını aldıklarını akla getirmiştir. Mezardaki tahribatın boyutu göz önünde bulundurulduğunda ise bu malzemelerin altın ya da gümüş gibi değerli madenlerden yapılmadıkları için parçalanmış olabilecekleri düşünülmüştür. Belki de alabaster kapların sayısı altı taneydi ve bunların çoğu mezar soyguncuları tarafından parçalandı ve bu nedenle de ele geçmedi

4.2.2. Küçük Buluntular

Eşenköy tümölüsü içinde mermer kline, sunu masası ve kaide dışında bir gurup küçük buluntu da kayıt altına alınmıştır. Tümölüste yapılan tahribata rağmen seramik kaplar, kandiller, pişmiş toprak figürinler ve alabaster kap parçaları dikkat çekmektedir.

4.2.2.1. Seramik

Eşenköy tümölüsü mezarı içinde ele geçen seramikler arasında 2 adet lydion, 1 adet kandil, ve 3 adet kap parçası bu tez çalışmasında sunulan kataloğa dahil edilmiştir. Eşenköy tümölüsü mezar odasındaki toprağın elenmesi sonunda ele geçen seramik parçalar tümlenmesi sonucunda iki adet lydion bulunmuştur. Lidya buluşu olan yüksek silindirik ayaklı ve basık küresel gövdeli forma sahip “lydionlar” parfüm kabı olarak kullanılmışlardır (Delemen ve diğ. 2009: 18). M.Ö. 6. yüzyılda üretilmeye başlanıp, M.Ö. 5. yüzyıla kadar üretimi devam eden bu Lydia’ya özgü az sayıdaki özgün kap türü; kulpsuz, dar kaideli, uzun boyunlu, yuvarlak gövdeli, geniş ağızlı bir kozmetik kabı olarak daha çok Lidya’da, Daskyleion’da ve Gordion’da kullanılmış olup, Anadolu’da yaygın şekilde kullanılan bir mezar hediyesidir (Greenewalt 2010: 204). Erken örnekler konik kısa bir kaide, yuvarlak ve geniş, enine yivli gövde, dışa doğru genişleyen boyun ve geniş düz dudaklı, kaide, gövdenin altı ve boyun kısmı kahverengi ya da kırmızı astarlı, omuz ve dudak ya dar bir kemerle bazen aynı çoğunlukla yüzeyi beyaz astarla kaplı olarak üretilmiş M.Ö. 6.yüzyılın sonuna doğru ise değişiklik göstererek boyun ve kaide dik, duvarlar daha kalın, dudaklar ise daha dar yapılmış ayrıca gövde ve kaidenin alçak kısmı astarsız, omuz bandı daha geniş ve haresiz görünüme dönüşmüştür (Greenewalt 2010: 207).

Katalog

1. Lydion (Res. 4.39): Parçalar halinde ele geçmiş ve tümlenmiştir. Kaide ve gövdenin birleşme yerinde, gövdede ve ağız kenarındaki küçük eksiklikler tamamlanmıştır. Pişme rengi açık pembedir. Dudak ve omuzda beyaz astarlı yivler mevcuttur. Boyun, gövdenin altı ve kaidedeki siyah astar az da olsa belirgindir. Dışa taşkın disk formundaki ağızdan kısa kalın boyuna geçilir. Hafif bir profille gövdeye doğru şişkinleştikten sonra kaideye doğru daralır. Yüksek kaideye sahiptir. (P.T. Yük: 13 cm., Ağız çapı:7,2 cm., Boyun Çapı: 5, 6 cm., Boyun Yük: 3 cm., Karın Çapı: 9 cm., Kaide Çapı: 3,7 cm., Kaide Yük: 3 cm.)

2. Lydion (Res. 4.40): Parçalar halinde ele geçmiş ve tümlenmiştir. Diğer lydionla birebir benzetilmektedir. Dışa taşkın disk şeklindeki dudak kısmında küçük kırık ve eksikler vardır. Pişme rengi açık pembedir. Dudak ve omuzda beyaz astarlı yivler mevcuttur. Boyun, gövdenin altı ve kaidedeki siyah astar diğer lydiondan daha belirgindir. Dışa taşkın disk formundaki ağızdan kısa kalın boyuna geçilerek hafif bir profille gövdeye doğru şişkinleştikten sonra kaideye doğru daralır. Yüksek kaideye sahiptir (P.T. Yük: 13 cm., Ağız Çapı: 8 cm., Boyun Çapı: 5, 8 cm., Boyun Yük: 3 cm. Karın Çapı: 8,9 cm., Kaide Çapı: 3,8 cm., Kaide Yük: 3 cm.)

Eşenköy Tümülsüz Mezar odasına dolan toprağın elenmesi sonucunda burun kısmı kırık olarak ele geçen iki parça halindeki kandil tümlenmiştir. Açık turuncu rengi hamurdan yapılmış olup, üzerine dökülmeler vardır. Geniş ve yuvarlak olan çift konik gövdelidir. Yağ deliğinin etrafında şişkin kenarı derin kazıma bir hatla çevrilidir. Altı iç bükey olan yüksek kaide etrafı oyularak belirgin bir hal almıştır. Göbeğinde yüksek olan konik bir çıkıntı yer alır. Gövdenin üstüne nazaran daha düşük seviyede bulunan burun, uca doğru daralır. Boynuz şeklindeki başparmak tutamağında delik sayılabilecek bir çukurluk yer alır. Burun ucundaki yanıktan kandilin kullanım gördüğü ve bu kullanımın sunu amaçlı yapıldığı düşünülmüştür.

3. Kandil (Res. 4.41): M.Ö. 4. yüzyılın üçüncü çeyreği ile 3. yüzyılın ilk çeyreği arasına tarihleyebileceğimiz kandil, Q95 gibi Howland Tipi 25 C, Rhodos atölyelerinde üretilen örneklerle benzeşmektedir (Bailey 1980: 59) / (Uz:10,1 cm., Gen:6,7 cm., Yük:3,7 cm., Kaide Çapı:4,1 cm., Kaide Yük:0,5 cm., Karın Çapı: 6,2 cm, Diskus çapı:2,2 cm.)

Ele geçen parçalar tümlendiğinde kabın sadece yarısına yakın kısmı gövdedeki eksik parçaları için alçı kullanılarak tamamlanabilmiştir. Siyah firnisli kap parçası olasılıkla iki kulplu olmalıydı. Ancak sadece bir tarafındaki kulpu ele geçmiştir.

4. Kap Parçası (Res. 4.42): Dudak kısmından aşağıya doğru 2,1 cm. kalınlığında hafifçe dışa profil yapan bantın altından boyun kısmına geçilir. Kalın kısa boyundan

sonra gövdeye doğru eğimli omuz kısmından gövdeye geçilmekte. Omuz bitiminde genişleyerek başlayan gövde kaideye doğru daralarak iner. Kalın boyundan üçgen bir form oluşturarak omuzun bitiş gövdenin başlangıcına doğru inen kulpu vardır. Hafif dışa açılan kaideye sahiptir. Amphora parçası olduğu düşünülen bu kap parçası M.Ö. 3. yüzyıl başlarına ait olmalı (Yük: 25 cm., Gövde Çapı:21 cm., Kaide Çapı:10 cm., Kaide Yük:1,3 cm., Boyun Yük: 6,8 cm.)

5. Kap Parçası (Res. 4.43): Siyah sırlı parlak mikalı kabın boyun, kulp ve gövde kısmına ait parçaların birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Kısa kalın boyundan üçgen form oluşturarak omuz profiline inen kulpu vardır. Olasılıkla iki kulpluydu. Büyük ölçüde kırık ve eksik olduğu için kabın genel görüntüsü ile ilgili olarak kesin bir şey söylemek mümkün olmasa da bir önceki kapla benzer özelliklere ve aynı tarihe sahip olmalı (Korunan Yük:8,5 cm. Korunan Gen:15 cm.)

6. Kap Parçası (Res. 4.44): Dromos duvarının önünden ele geçen parçalar tümlendiğinde kabın sadece yarısına yakın kısmı tamamlanabilmiştir. Siyah kabın içinde ve üzerinde yanık izleri görülmekte. Boyunsuz kabın dışa çekik dudak kısmının bittiği yerden geniş karınlı gövdeye geçilir. Dudağın hemen altından kalın bant şeklinde karındaki şişkinliğe uzanan kulpu vardır. Kaba hamurlu mikalıdır. Kabın tüm olarak ele geçmemesi nedeniyle tek kulpun simetriğinde yüksek olasılıkla bir kulp olduğu düşünülse de kesin olarak bir şey söylemek mümkün değildir. Kabın mevcut parçalarının birleştirilmesi sonucunda oluşan formu göz önünde bulundurularak “lebetes” olarak isimlendirilen kap formuna benzerliğinin yanında “aenia” olarak isimlendirilen kap formuna ve yine yemek kazanı olarak kullanılan kesin olmamakla birlikte kapaklı ve tutamaklı olduğu düşünülen bakır ve pişmiş topraktan yapılan, mutfakta kullanılmasının yanında kültürde de kullanıldığı yazılı kaynaklardan öğrenilen ateş üzerine doğrudan yerleştirildiği gibi asılarak da kullanılan “aula” ve ya “olla” olarak isimlendirilen kap türüne benzemektedir (Delemen ve diğ. 2009: 18, 1, 3, resim 2). Bu tanım göz önünde bulundurulduğunda kap parçasındaki yanık izleri ve dromos duvarının önünde ele geçmesi gömü sırasında ve ya sonrasında ritüel yapılmış olabileceği düşüncesini akla getirmektedir (Mevcut Yük: 16,5 cm., Gövde Çapı:18,5 cm.)

4.2.2.2. Terrakotta Figürinler

Eşenköy tümülüsü mezar odasında yapılan temizlik çalışmaları sonucunda birisi tam diğer ikisi baş parçası ile temsil edilen toplam üç adet terracotta figürin örneği ele geçmiştir. Tam olarak temsil edilen örnek parçalardan bütünlenmiştir.

7. Figürin (Res. 4.45): Parçalar halinde ele geçmiş, tümlenmiştir. Ancak etek kısmının altı kırık ve eksiktir. Vücudunu saran kumaşın altından sağ kol dirsekten kırılarak göğüs hizasına uzanmakta. Sol bacak biraz daha önde verilmiş. Kırmızı renk hamurlu olup, üzerinde pek belirgin olmamakla birlikte siyah astar vardır. Arkası boştur. Yüzünde üzgün bir ifade olan heykelciğin yüzü aşınmıştır. Saçlar alın üzerinde toplanmış, başında yüksek polos vardır (Yük:14,6 cm., Gen:4,3 cm., Baş Kal:2 cm., Gövde Kal:1,2 cm.)

8. Figürin Başı (Res. 46): Sadece baş kısmı ele geçmiş olup, bir önceki heykelcikle benzer özellik göstermekte. Kırmızı renk hamurludur ve küçük parçalar halinde siyah

astarlar görülmektedir. Saçlar alın üzerinde toplanmış, başında polos vardır. Üzerinde kireçlenmeler oluşmuştur (Yük:2,9 cm., Gen: 2,1 cm., Kal:1,6 cm.)

9. Figürin Başı (Res. 4.47): Pembe renk hamurludur. Saçlar alın üzerinde toplanmış olup, diğer iki heykelcikten farklı olarak başın üzerinde polos yoktur (Yük:2,5 cm., Gen:2,3 cm., Kal:1,4 cm.)

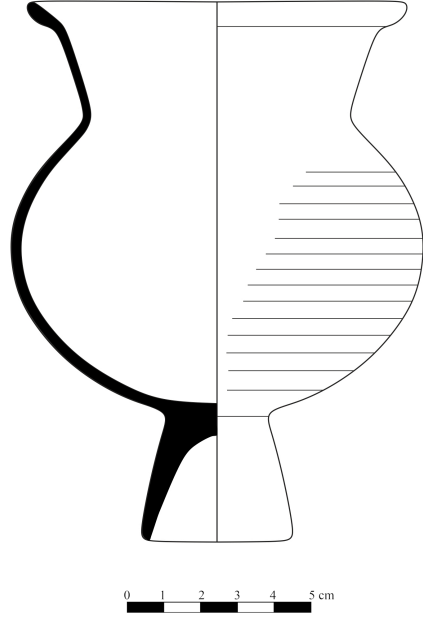
4.2.2.3. Alabastron

Eşenkeöy tümülüsünde ele geçen alabastron türü kaplar form olarak dar boyunlu, silindirik gövdeli ve yuvarlak diplidirler. Mezar odasından elenen toprak içinde ele geçen parçaların bir kısmı tümlendiğinde üç tane yarım gövde parçası oluşmuştur. Çok küçük parçalar olarak bulunduklarından kalan parçaların bir araya getirilmesi mümkün olamamıştır. Bu kapların yuvarlak dipli oluşu özel kullanım amaçlı olduklarını doğrulamaktadır. Bu alabastronlar mezar odası içinde ele geçen mermer kaide üzerine dizilmiş olmalıydılar.

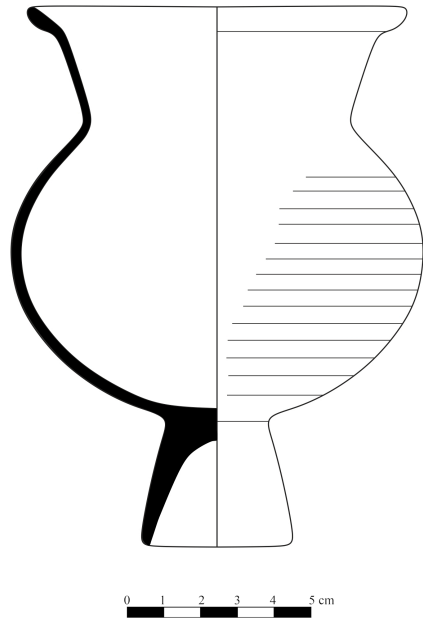
10. Alabastron parçası (Res. 4.48): Silindirik gövdeli bir alabastrona ait parça, ağız kısmı ve kaide korunmamış, gövde üst kısmında tutamak mevcut. (Korunan Yük:11,5 cm., Korunan Gen:7,3 cm.)

11. Alabastron parçası (Res. 4.49): Silindirik gövdeli bir alabastronun alt kısmı, yuvarlakaştırılmış kaide parça, ağız kısmı korunmamış, (Korunan Yük:13,5 cm., Korunan Gen: 7,7 cm.)

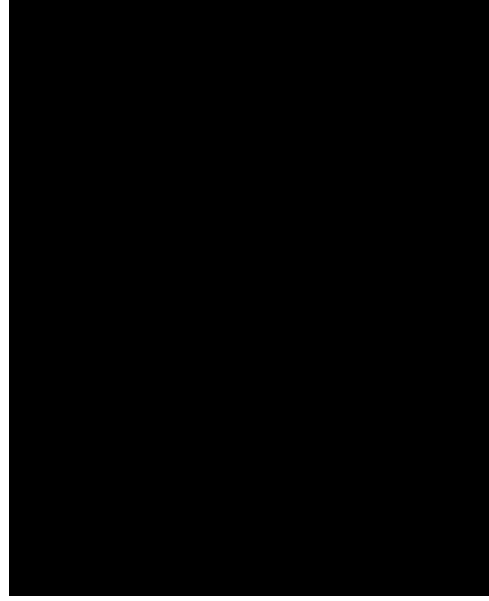
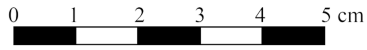
12. Alabastron parçası (Res. 4.50): Silindirik gövdeli bir alabastrona ait parça, ağız kısmı ve kaide korunmamış, (Korunan Yük:16,2 cm., Korunan Gen:7,4 cm.)

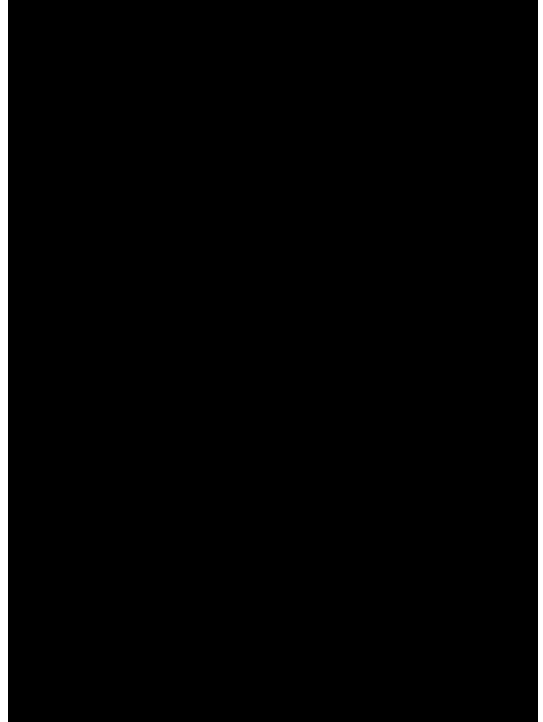
Resim 4.39. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen lydion (Kat.no.1)

Resim 4.40. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen lydion (Kat.no.2)

Resim 4.41. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen kandil (Kat.no.3)

Resim 4.42. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen kap parçası (Kat.no.4)

Resim 4.43. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen kap parçası (Kat.no.5)

Resim 4.44. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen kap parçası (Kat.no.6)

Resim 4.46. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen heykelcik başı (Kat.no.8)

Resim 4.47. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen heykelcik başı (Kat.no.9)

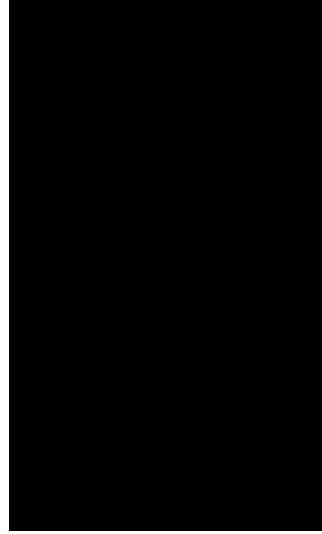

0 1 2 3 4 5 cm

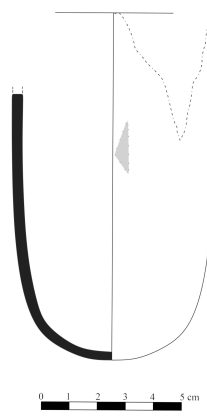
Resim 4.45. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen heykelcik (Kat.no.7)

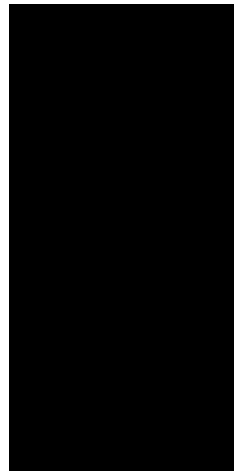
0 1 2 3 4 5 cm

Resim 4.48. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen alabastron parçası (Kat.no.10)

Resim 4.49. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen alabastron parçası (Kat.no.11)

Resim 4.50. Eşenköy Tümülüsü mezar odasında ele geçen alabastron parçası (Kat.no.12)

5. KARŞILAŞTIRMA

5.1 Daskyleion Kösemtuğ Tümülüsü

Daskyleion çevresinde tespit edilen tümülüslerden biri olan ve 1990 yılında Daskyleion kazı ekibince açılan Kösemtuğ Tümülüsü, Daskyleion'un yaklaşık 3 km., doğusunda, Eşenköy Tümülüsünün ise 7-8 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. M.Ö.4. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen tümülüsün Daskyleion'da yaşayan Makedonyalı bir soyluya ait olduğu düşünülmektedir (Ateşlier 1992; Bakır 2011: 125).

Manyas Gölü'ne yani batıya dönük inşa edilen tümülüsün yüksekliği 5 m., çapı 22 m.'dir ve mezar odası tümülüsün merkezinde yer almaktadır (Ateşlier 1992: 13). Kösemtuğ Tümülüsü; mezar odası, dromos ve dromos önü odası olmak üzere doğu-batı ekseninde uzanmaktadır (Ateşlier 1992: 14). Mezar odasının doğu duvarı 304 cm., batı kenarı (dromosa açılan kapının bulunduğu duvar) 301 cm., güney kenarı 303 cm., kuzey kenarı da 301 cm. ölçülerinde olup, kare planlıdır (Ateşlier 1992: 13). Üstü kapalı olan dromosun çatısı yatay hatlı blokları ile iki aşamalı olarak kapatılmış olup, uzunluğu ise 668 cm.'dir (Ateşlier 1992: 24, 22). Dromos önü odası da 204 cm. uzunluğunda ve 153 cm. genişliğindedir (Ateşlier 1992: 27). Andezit taş bloklardan inşa edilen mezarın kapıları Prokonnessos mermerinden yapılmıştır (Bakır 2011: 125).

Mezar odasının üst örtü sistemi nadir görülen bir çatı tipi olarak karşımıza çıkan köşelere aykırı, çapraz bindirme tekniğinde yapılmıştır (Ateşlier 1992: 29). Köşelere aykırı, çapraz bindirme modeli Makedonya ve Trakya Bölgeleri'nde çok uygulanan bir çatı tekniği olmasına rağmen Anadolu'da nadiren kullanılan üst örtü sistemidir (Bakır 2011: 125). Kösemtuğ Tümülüsü ile Eşenköy Tümülüsü farklı dönemlerde yapılmıştır ve giriş yönlerinin Manyas Gölü'ne dönük olması ayrıca mezarların tümülüslerin merkezlerinde yer alması dışında benzer özellikleri bulunmamaktadır. Kösemtuğ Tümülüsündeki mezarın üst yapısı göz önünde bulundurularak Makedonya Tümülüs Mezarları olarak kabul edilmiştir. Eşenköy Tümülüsü ise dromos, ön oda ve mezar odasından oluşan bir mimari formu ve düz çatı modelindeki üst yapısıyla Lidya Tümülüsleri ile benzeşmektedir.

5.2 Lidya Tümölüsleri

5.2.1. BT 62.4 Tümölüsü

Manisa İli, Salihli İlçesi'nin kuzeybatısındaki Marmara Gölü'nün güneyinde yer alan M.Ö. Geç 6. yüzyıl-Erken 5. yüzyıla tarihlenen 5 m. yükseklikte ve 35 m. çapındaki BT 62.4 Tümölüsü'nde Sardes Kazı Ekibi'nce 1962 yılında kurtarma kazısı yapılmıştır (Dinç 1993: 123, 118). Mezarın üzeri açık dromosu 449 cm. uzunluğunda, 106-110 cm. genişliğinde, 167-168 cm. yüksekliğindedir ve tabanı kireçtaşı parçaları ile sıkıştırılmıştır (Dinç 1993: 119). Dromosun sonundaki 167 cm. yükseklikte ve 140 cm. genişlikteki kapı açıklığından 175 cm. uzunlukta, 169 cm. genişlikte ve 203 cm. yükseklikte ölçülere sahip kireçtaşı bloklardan yapılan ön odaya girilir (Dinç 1993: 119). Ön odanın iki uzun kireçtaşı bloktan oluşan tavan örtü sistemi “düz çatı” şeklinde yapılmıştır (Dinç 1993: 119). Taban kısmında ise üç tane kireç taşı blok duvarın taban üzerine uyguladığı basınçla taban blokları arasında oluşacak açıklığı engellemek için birbirlerine demir zımbalı ve oyukları eritilmiş kurşun dolgulu “balık tipi” ve ya “kelebek tipi” kenetlerle bağlanmışlardır (Dinç 1993: 120).

Ön odanın arka duvarındaki 143 cm. yükseklikte ve 76 cm. genişlikteki kapı açıklığından ön oda ile aynı yükseklikte ve tabanı aynı seviyede olan 247 cm. uzunlukta, 216 cm. genişlikte ve 216 cm. yükseklikte mezar odasına geçilir (Dinç 1993: 120, 121). 7-8 cm. yükseklikte eşik taşı olan kapı geçişinin “tıkaç tipi” kapıyla kapatıldığı ön odada ele geçen kapıdan anlaşılmaktadır (Dinç 1993: 120). Mezar odasının tabanı ön odanın tabanı gibi kireçtaşı bloklardan yapılmış olup, tavan kısmı yine ön odanın tavanı gibi “düz tavan” şeklinde yapılmış ve bloklar kenetlerle birbirlerine bağlanmışlardır (Dinç 1993: 121). Arka ve her iki yan duvarda 5 cm. yükseklikte, 8 cm. derinlikte ve zeminden 50 cm. yükseklikteki oyuklar kireç taşından yapılmış klineye ait olmalıydı (Dinç 1993: 121).

Mimari formunu göz önünde bulundurarak tipik Lidya tümölüsleri arasına dâhil edebileceğimiz BT.62.4 Tümölüsü genel yapısı itibarıyla Eşenköy Tümölüsü ile benzeşmektedir. Üst yapıda uygulanan “düz çatı” modeli M.Ö. 6. yüzyılının ikinci yarısında Lydia Bölgesi'ndeki mezarlarda yerel özellik olarak karşımıza çıkar (Dedeoğlu 1996: 205, 202). Aralarındaki fark BT 62.4 Tümölüs Mezarı'nın kireçtaşından Eşenköy Tümölüs Mezarı'nın ise tamamen Prokonnessos mermerinden yapılmış olmalarıdır.

5.2.2. Harta Abidintepe Tmls

Manisa İli'ne bağlı, Kırkağaç İlçesi sınırlarındaki Bakır Beldesi'nde bulunan Harta Tren İstasyonu'nun 1 km. kuzeyinde yer alan çevreye hâkim durumdaki tmls, 10 m. yükseklikte, 30 m. apındadır (Dedeoğlu 1996: 197; Dinç 1993: 221). M.Ö. 6. yüzyıl sonlarına tarihlenen tmlste (Dedeoğlu 1996: 206) 1987 tarihinde Manisa Müzesi Müdürlüğü başkanlığında kazı çalışması yapılmıştır (Dedeoğlu 1996: 198). Tipik Lidya Tmls mezar yapısı olarak karşımıza çıkan dromos, n oda ve mezar odasından oluşan mimari form, kuzey-güney doğrultulu Harta Abidintepe Tmls'nde de uygulanmıştır (Dedeoğlu 1996: 199-201).

Doğal kaya ve yükseltiden yararlanılarak yapılan tmls mezarın dromos duvarı çamur harç kullanılarak aralarına küçük parçalar yerleştirilen kireçtaşından yapılmış olup, doğu duvarı 124 cm. uzunluğunda korunan yüksekliği 250 cm., batı duvarı 126 cm. uzunluğunda ve korunan yüksekliği 200 cm.'dir (Dedeoğlu 1996: 197, 200). Basit ve özensiz yapılan dromos duvarı kumtaşı ana kaya zeminden yukarıya doğru daralarak yükselmektedir (Dedeoğlu 1996: 200; Dinç 1993: 223). Dromosun genişliği n odanın genişliği ile aynı yapılmıştır ve üzeri açıktır (Dedeoğlu 1996: 200). Girişi güneye dönük olan mezarın dromosu 87 cm. yükseklikte ve 97 cm. genişlikteki bir duvar ile kapatılmıştır (Dinç 1993: 223).

Dromosun 138 cm.'lik genişliği ile aynı genişlikte olan n oda 150 cm. uzunluğunda ve 218 cm. yüksekliğinde olup, iki duvarı dörder yerel kumtaşı bloğun üst üste konmasıyla oluşturulmuş, zemininde ise birbirine 17-23 cm. arasında değişen ölçülerde "kırlangıç kuyruğu" kenetle bağlanmış  büyük kumtaşı blok yer almaktadır (Dedeoğlu 1996: 200, 201). st ise iki büyük dikdörtgen blokla "düz çatı" şeklinde yapılmıştır (Dinç 1993: 224). n oda ile mezar odası arasında geçişi kapatan tek parça blok şeklindeki kapıyı oturtmak için kapı çerçevesinin dört yanını eviren yatak oluşturulmuştur (Dedeoğlu 1996: 201). n oda ile aynı eksenindeki mezar odası 258 cm. uzunluğunda, 218 cm. genişliğinde ve 215 cm. yüksekliğindedir ve taban seviyesi n odanın taban seviyesi ile aynıdır (Dedeoğlu 1996: 201). Mezar odasının duvarları üst üste yerleştirilmiş dört kumtaşı blok sırasından oluşmuştur (Dinç 1993: 224). Duvarlarda olduğu gibi taban döşemesinde de üç tane düzgün işlenmiş kumtaşı blok kullanılmıştır (Dedeoğlu 1996: 202). Mezar odasının üst yapısı düzgün perdahlanmış dört uzun

dikdörtgen blokla ön oda gibi “düz tavan” şeklinde yapılmıştır (Dedeoğlu 1996: 202; Dinç 1993: 227). Mezar odasındaki duvarda görülen izlerden iki kişilik mermer klinenin mezar odasının kuzey duvarı önünde olduğu anlaşılmıştır (Dedeoğlu 1996: 203; Dinç 1993: 226). Ele geçen parçalar ve duvardaki izler bize klinenin uzunluğunun, mezar odası ile aynı genişlikte yani 218 cm., genişliğinin 122 cm., kalınlığının 20 cm., yerden yüksekliğinin alt kısmı 60 cm., üst kısmı ise 80 cm. olduğunu kanıtlamaktadır (Dedeoğlu 1996: 203; Dinç 1993: 226). Başucu doğuya ayakucu da batıya gelecek şekilde yerleştirildiği düşünülen iki kişilik klinede ölülerin yatırıldığı kısım 3,5 cm.’lik ara silme ile birbirinden ayrılmıştır (Dedeoğlu 1996: 203; Dinç 1993: 226). Klinenin sphinks heykeli şeklinde yapılan ayakları yapılan kaçak kazılar sonunda yerinden sökülüp, yurt dışına çıkarılmış ancak sonra geri getirilmiş ve günümüzde Manisa Müzesi’nde sergilenmektedir (Dedeoğlu 1996: 203; Dinç 1993: 226, 222). Ön oda ve mezar odasının duvarlarındaki beyaz, siyah, kırmızı, mavi, yeşil ve krem astar renkler kullanılarak İon khimationu ile astragal motiflerin yanı sıra yumurta, sivri dil, boncuk ve baklava motifleri ve geometrik motifler ve cenaze alayı sahnesinde insan figürleri ve araba çeken at figürler kaçak kazılar nedeniyle tahribata uğramıştır (Dedeoğlu 1996: 203, 204).

Harta Abidintepe Tümüls mezar yapısı, genel özellikleri itibariyle Lidya Bölgesi’ndeki tümüls mezar yapılarının özelliklerine sahiptir. Mezar yapısının BT 62.4 Tümüls Mezarı gibi dromos, ön oda ve mezar odasından oluşan üç bölümlü bir mimari forma sahip olması ve ön oda ile mezar odasının “düz çatı” şeklinde yapılması M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında Lidya Bölgesi’ndeki mezarlarda kullanılan yerel özelliklerdir (Dedeoğlu 1996: 205, 202). Lidya Bölgesi’ndeki tümüls mezar yapısı özellikleri gösteren bu mezarda ele geçen Akhamenid tipi kâse ve mezar odalarındaki boyalı resimlerin özelliklerinden dolayı Pers özelliklerinin de varlığından söz etmek mümkündür (Dedeoğlu 1996: 206; Dinç 1993: 230). Ön odada ele geçen M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen siyah firnisli kandil bize mezarın yapımından sonra bir kez daha kullanıldığını göstermektedir (Dedeoğlu 1996: 201). Harta Abidintepe Tümüls Mezarı genel özellikleriyle Eşenköy Tümüls Mezarı ile benzeşmektedir. Bu benzerlikler; dromos, ön oda ve mezar odasından oluşan mimarisi, özensiz yapılan dromos duvarlarında taşların birleştirilmesi için çamur harç kullanılması ve üzerinin açık yapılması olarak karşımız çıkmaktadır.

5.2.3. Bekçitepe Tümülüsü

Manisa İli, Saruhanlı İlçesi'ne bağlı Alibeyli Kasabası'nın yaklaşık 250 m. doğusunda, Alibeyli-Büyükbelen asfaltının 50 m. güneyinde yer alan Mangaltepe Tümülüsü'nün 300 m. güneydoğusundadır (Dinç 1993: 206; Nayır 1982: 199). 21 m. çapında ve 5 m. yükseklikteki kaçak kazılarla tahrip edilen Bekçitepe Tümülüsü'nde 15/10/1981-02/11/1981 tarihleri arasında Mangaltepe Tümülüs mezarında yapılan kurtarma kazısı sırasında temizlik çalışması yapılmıştır (Nayır 1982: 199).

Bekçitepe Tümülüs Mezarı M.Ö. 530/525-500 yıllarına tarihlenir (Dinç 1993: 214; Nayır 1982: 202). Mezar kuzey-güney doğrultulu yapılmış ve girişi kuzey yönünde yer almaktadır (Dinç 1993: 206, 207; Nayır 1982: 201). Lydia Bölgesi'ndeki tümülüs mezarlarda karşımıza çıkan dromos, ön oda ve mezar odasından oluşan mimari formu bu mezarda da görmekteyiz (Nayır 1982: 200). Taban kısmının çoğunluğu sıkıştırılmış topraktan oluşan dromosun duvarları iki ayrı malzeme ve iki ayrı teknikle örülmüştür (Dinç 1993: 207). Kuzeye devam eden üzeri açık bölümdeki dromos duvarları 96 cm. uzunlukta, 150 cm. genişlikte ve 110 cm. yükseklikte olup, çamur harçla birleştirilmiş büyük kireçtaşı bloklardan oluşurken, üzeri kapalı bölüm ise 122 cm. uzunlukta, 148 cm. genişlikte ve 210 cm. yükseklikte olup, duvarları düzgün işlenmiş mermer bloklarla örülmüştür ve üst kısmı iki düz kireçtaşı blokla “düz çatı” şeklinde yapılmıştır (Dinç 1993: 207).

240 cm. uzunluğunda, 148 cm. genişliğinde ve 210 cm. yüksekliğindeki ön odanın tabanı mezar odasının önünden dromos ile ön oda arasındaki geçişi sağlayan kapıya doğru 160 cm.'lik kısmı blok taşla kaplanmış olup, diğer kısmı ise topraktır ve üst yapısı da “düz tavan” şeklinde yapılmıştır (Nayır 1982: 201). Ön oda ile mezar odası arasındaki 74 cm. genişliğinde ve 117 cm. yüksekliğinde kapı geçişinin tabanında 31 cm. yüksekliğinde eşik taşı mevcuttur ve bu kapı geçişi ön oda kısmından üst üste yerleştirilen 50 x 60 x 77 cm. ölçülerindeki iki blokla kapatılmıştır (Nayır 1982: 202). Ön oda kısmından üst üste yerleştirilen iki blokla oluşturulan kapının ardında mezar odası tarafındaki eşik bloğu, lento ve sövelerde 16 cm. genişlikte ve 3 cm. derinlikte kapı yerleştirme oyuğu açılmıştır (Dinç 1993: 209). 238 X 228 cm. kareye yakın ölçülerdeki mezar odası 208 cm. yüksekliktedir ve kireç taşı bloktan yapılan mezar odasının üstünde dört adet blok taşla “düz tavan” şekli uygulanmıştır (Nayır 1996: 202). Mezar odasının tabanı da düzgün işlenmiş bloklardan oluşmaktadır (Dinç 1993: 211). Yapılan kazı çalışması sırasında mezar soyguncuları

tarafından tahrip edilen mezar odasında ele geçen parçalardan ve duvardaki izlerden mezar odasında doğu duvarı önünde ve giriş kapısının tam karşısındaki güney duvarı önünde birer mermer kline olduğu anlaşılmaktadır (Nayır 1996: 202). Girişin karşısında güney duvarı önündeki klinenin bir ayağı ile doğu duvarı önündeki klinenin iki ayağı siyah, kırmızı, mavi ve yeşil renklerde kabartma şeklinde volüt ve palmetlerle süslenmiştir (Nayır 1996: 202). Ayrıca sadece baş kısmı bulunan yatağın ön kısmında da volütlü süsleme görülür ve baş kısmı yastık şeklinde işlenmiş ve bel kısmında üç delik yer almaktadır (Nayır 1996: 202).

Bekçitepe Tümülüsü, BT.62.4 Tümülüsü ve Harta Abidintepe Tümülüsü gibi dromos, ön oda ve mezar odasından oluşan üç bölümlü bir mimari forma sahiptir ve ön oda ile mezar odasının üzeri “düz çatı” şeklinde yapılmıştır. Bu özelliklerin tümü Eşenköy Tümülüs Mezarı’nda da karşımıza çıkmaktadır.

5.2.4. Mangaltepe Tümülüsü

Manisa İli, Saruhanlı İlçesi’ne bağlı Alibeyli Kasabası’nın yaklaşık 250 m. doğusunda, Alibeyli-Büyükbelen asfaltının 50 m. güneyinde yer alan Mangaltepe Tümülüsü, mezar soyguncuları tarafından tahrip edildikten sonra Manisa Müzesi Müdürlüğü başkanlığında, 1981 tarihinde yapılan kurtarma kazısı ile açılmıştır (Nayır 1982: 199). M.Ö. 5. yüzyıla ait doğu-batı doğrultulu mezar yapısı; dromos, ön oda ve mezar odasından oluşan bir mimari form göstermekte olup, girişi batıya dönüktür (Dinç 1993: 200, 195). Mezarın dromosunda sadece 430 cm.’lik kısım açılabilirdi için dromosun uzunluğu tam olarak bilinmemektedir (Dinç 1993: 195). 155 cm. genişlikteki dromosun zemini toprak duvarları ise çamur harçla birleştirilmiş moloz taşlardan yapılmıştır (Nayır 1982: 200). Dromosun üzeri açık ve kapalı olmak üzere iki bölümden oluşur ve ön oda girişi iki büyük blokla düz olarak kapatılmıştır kalan bölümün ise üzeri açıktır (Dinç 1993: 195).

Ön odanın girişi önüne kabaca işlenmiş 60-69 cm. arasında değişen ölçülerde genişliğe sahip eşik taşı yerleştirilmiştir ve 126 cm. yükseklikte, 68 cm. genişlikte ve 44 cm. derinlikteki kapı açıklığı tek parça halindeki blok taşla kapatılmıştır (Dinç 1993: 195). “Tıkaç tipi” kapının kapı geçişine yerleştirilebilmesi için kapı sövelerine ve lentoya 3 cm. derinlikte, 19 cm. genişlikte kanal oluşturulmuştur (Dinç 1993: 195). 232 cm. uzunlukta, 150 cm. genişlikte ve 181 cm. yükseklikte ölçülere sahip ön oda kireç taşı bloklardan

yapılmış ve tavanı dört adet kireç taşı blokla “düz çatı” şeklinde örtülmüştür (Dinç 1993: 195, 196; Nayır 1982: 200). Tabanı ise altı adet kireç taşı bloğun 23-24 cm. uzunlukta, orta genişlikleri 4 cm., uç genişlikleri 8 cm. olan kurşun kombine kelebek/balık tipi kenetlerle birleştirilmesinden oluşmuştur (Dinç 1993: 196). Dromos ve ön oda arasında geçişi sağlayan kapının karşısındaki doğu duvarında yer alan 68 cm. genişlikte, 124-126 cm. yükseklikte ve 46 cm derinlikte ölçülere sahip kapı açıklığı üst üste yerleştirilen iki blokla kapatılmıştır (Dinç 1993: 197; Nayır 1982: 201). Ön oda ve mezar odası arasındaki kapı geçişinde zemininden 7 cm. yükseklikte bir eşik bloğu mevcuttur (Dinç 1993: 197). Mezar odası 250-252 cm. uzunlukta, 218 cm. genişlikte ve 190-193 cm. yükseklikte ve daha düzgün işçilikle ön oda gibi kireç taşı bloklardan yapılmıştır (Dinç 1993: 197; Nayır 1982: 201). Mezar odasının tabanı ön odada da kullanılan kurşun kombine kelebek/balık tipi kenetlerle birleştirilen sekiz kireç taşı blokla döşenmiş, tavan kısmı ise dört adet yine kireç taşı blokla düz olarak kapatılmış yani ön odadaki gibi “düz çatı” modeli uygulanmıştır (Dinç 1993: 198, 197).

Giriş kapısının tam karşısındaki doğu duvarının hemen önünde kireç taşından yapılmış 218 cm. uzunlukta, 138 cm. genişlikte ve zeminden 50 cm. yükseklikte başucu güneye, ayakucu kuzeye gelecek şekilde iki kişilik bir kline yerleştirilmiştir ve bu klinenin üst kısmı 190 cm. uzunlukta, 55 cm. genişlikte ve 8 cm. derinlikte insan vücudu şeklinde yan yana iki yatak şeklinde oyulmuştur (Dinç 1993: 198). Bu oyukların çevrelerinde uzun kenarları 7,5 cm., baş ucu 12 cm. ve ayak ucu 5,5 cm. genişliğinde bir pervaz oluşturulmuştur (Dinç 1993: 198). Klinenin dikdörtgen destek şeklinde yapılan ayaklarında kabartma olarak İon volütler, bacakların üst kısmında da kırmızı boyalarla İon volüt ile lotus çiçeği tomurcuğu işlenmiştir. Klinenin ön cephesindeki dış bükey profil oluşturan yatay dar pervazda da ters dil dizisi ve hemen altındaki düzgün silmeli pervazın ortasında ise çiçek rozeti motifi oluşturulmuştur (Dinç 1993: 198, 199). M.Ö. 5. yüzyılda yapılan mezarın Hellenistik dönemde yeniden kullanıldığını kanıtlamaktadır.

Mangaltepe Tümülüs Mezarı Lidya Bölgesi’nde yaygın olarak kullanılan mimari formda dromos, ön oda ve mezar odası şeklinde yapılmış ve üst yapısı “düz çatı” şeklinde yapılmıştır. Bu özellikleriyle Eşenköy Tümülüs Mezar yapısıyla benzeşir. Ayrıca Mangaltepe Tümülüs Mezarı da Eşenköy Tümülüs Mezarı gibi yapıldıktan sonra bir kez daha kullanılmıştır.

5.2.5. Yabızlar Tepesi Tümülsü

Manisa İli, Salihli İlçesi'nin 5 km. doğusundaki Çukuroba Köyü'nün yaklaşık 1 km. güneydoğusunda yer almaktadır (Dedeoğlu 1992: 65; Dinç 1993: 188). Manisa Müzesi Müdürlüğü'nce 1990 yılında doğal tepeden yararlanılarak yapılan çevreye hâkim tümülüste kurtarma kazısı yapılmıştır (Dedeoğlu 1992: 65). M.Ö. Erken 5. yüzyıla tarihlenen mezar yapısı dromos, ön oda ve mezar odasından oluşan mimari forma sahiptir ve girişi kuzeye dönük yapılmıştır (Dinç 1993: 194, 189). 380 cm uzunluğunda ve 130-170 cm. genişliğindeki üstü açık dromosun tabanı sıkıştırılmış topraktan yapılmıştır (Dedeoğlu 1992: 66). Yapılan kurtarma kazısında dromosun orijinal yapısının korunamadığı doğu duvarının batı duvarına göre daha iyi durumda olduğu anlaşılmıştır (Dinç 1993: 189).

Ön oda 140 cm. uzunlukta, 120 cm. genişlikte ve 165 cm. yükseklikte olup, zemini sıkıştırılmış topraktan üst yapısı ise “düz tavan” şeklinde yapılmış ve bu bölüm dromos kısmından biçimsiz doğal taşlarla duvar örülerek kapatılmıştır (Dedeoğlu 1992: 65). Ön oda ile mezar odası arasında bulunan 102 x 88 x 65 cm. ölçülerindeki kapı açıklığı tek parça halindeki “tıkaç tipi” kapı bloğu ile kapatılmıştır (Dedeoğlu 1992: 67). 217 cm. uzunlukta, 187 cm. genişlikte ve 198 cm. yükseklikteki mezar odası kireçtaşı bloklardan yapılmıştır (Dedeoğlu 1992: 67; Dinç 1993: 190). Odanın tabanı üç adet kireçtaşı blokla kaplanmış, üst kısmı da üç adet kireçtaşı blokla “düz çatı” şeklinde yapılmıştır (Dedeoğlu 1992: 67). Mezar odasının güney duvarı önünde doğu-batı yönünde yerleştirilen ve iki ayak üzerine oturtulan, iki parçadan oluşan olasılıkla iki kişi için yapılan kline yer almaktaydı (Dedeoğlu 1992: 67). İn-situ ele geçmeyen 185 x 60 x 17 cm. ölçülerindeki iki kline yan yana ölçüldüğünde 120 cm. genişlikteydi ve iç yüzleri derinleştirilerek baş ve ayak uçları daha derin oyulmuştu (Dedeoğlu 1992: 67).

Mezarda ele geçen 120 cm. uzunluğunda, 53 cm. genişliğinde ve 15 cm. genişliğindeki kireçtaşı iki kline ayağında yedi dilli palmet motifi, İon khmationu ve İonik volütlerle süslenmiş olup, bu İonik volütlerin iki yanında başlık görüntüsü veren plastik çıkıntılar, alt tarafında da lotus tomurcuğu vardır (Dedeoğlu 1992: 69). Kline ayaklarındaki bu süslemenin benzeri Eşenköy Tümülüs Mezarı'nın mezar odasında ele geçen kline bacaklarında da görülmektedir. Ayrıca Yabızlar Tümülüs mezarda ele geçen Hellenistik Döneme ait küçük buluntular bize bu mezarın da yapıldıktan sonra tekrar kullanıldığını göstermektedir.

5.3. Troas Tümölüsleri

5.3.1. Dedetepe Tümölüsü

Dedetepe Tümölüsü, Gümüşçay'a 7 km. mesafedeki Çeşmealtı Köyü'nün kuzeyinde, deniz seviyesinden 60 m. yüksektedir ve Gümüşçay Ovası'nın her yerinden görülebilen bir yerde konumlanmıştır (Sevinç ve diğ. 1998: 306). M.Ö. Geç 6.-Erken 5. yüzyıla ait tümölüs mezar 1994 yılında Çanakkale Müzesi Müdürlüğü başkanlığında yapılan kazı çalışmasıyla açılmıştır (Sevinç 1995: 445, 443; Sevinç ve diğ. 1998: 305). Dedetepe Tümölüs mezarı gri damarlı beyaz Prokennosos mermerinden güneybatı-kuzeydoğu ekseninde yapılmış ve girişi güneybatıdadır (Sevinç ve diğ. 1998: 308, 310). 1994 yılında yapılan kurtarma kazısı sırasında kapının önündeki alanda taşları dağılmış şekilde ön oda kalıntılarına rastlandığı belirtilmesine rağmen mezarın tek odadan ibaret olduğu ifade edilmiştir (Sevinç 1995: 445; Sevinç ve diğ.1998: 305, 310). Güneybatıda yer alan giriş kapısı açıklığı mermer bir kapı ile kapatılmıştır ve giriş kapısının önünde 22 cm kalınlığında, 145 cm. uzunluğunda ve 110 cm. genişliğinde bir eşik taşı bulunmaktadır. Mezar odası 190 cm. yükseklikte olup, zemin farklı ölçülerde beş mermer levha ile duvarlar küçük dikdörtgen mermer bloklarla kaplanmış ve üst yapı da birbirine kurşunla sağlamlaştırılan “kırlangıç kuyruğu” kenetle birleştirilmiş dört adet mermer blokla “düz çatı” şeklinde örtülmüştür (Sevinç 1995: 445; Sevinç ve diğ. 1998: 310, 308).

Mezar odasının batı ve kuzey duvarlarında üçer adet dikdörtgen bloktan oluşan mermer klinelerden batıda yer alan kline sağla ele geçmesine rağmen kuzeydeki klinenin bacakları kırılmıştır örtülmüştür (Sevinç ve diğ. 1998: 310). Klinelerdeki bireylerin yerleştirildiği yataklar hafif iç bükey yapılmış ve her ikisi de aynı özenle süslenmiştir (Sevinç ve diğ. 1998: 310). Klinelerin ayakları ile ön cepheleri sarı, kırmızı, siyah, mavi ve yeşil renkli boyalarla meander, palmet ve İonik volütlerle süslenmiştir (Sevinç 1995: 445; Sevinç ve diğ.1998: 310).

Dedetepe Tümölüs Mezarı'nda bulunan klinelerde görülen renkli boyalarla yapılan süslemeler Eşenköy Tümölüs Mezarı'ndaki mermer klinede görülen yüksek kabartma şeklindeki süslemelerle benzeşir. Ancak Eşenköy Tümölüs Mezarı'nın mezar odasında yer alan klinedeki süslemeler farklı olarak yüksek kabartma şeklindeki yapılmış olup, bacaklarda Dedetepe Tümölüs Mezar odasındaki klinenin bacaklarında gördüğümüz detaylı süslemelere nazaran detaylar işlenmeden bırakılmıştır.

5.3.2. Dardanos Tümülüsü

Çanakkale'nin karşısında, Akçatepe'nin batı yamacında deniz seviyesinden 25 m. yükseklikteki Dardanos tümülüsü, mezarın duvarındaki yazıttan M.Ö. 6.yüzyıl sonunda Skamandrios adlı bir Dardanos vatandaşı tarafından inşa edildiği ya da Skamandrios adlı birine yapıldığı anlaşılmaktadır (Sevinç ve Treister 2003). Dardanos Tümülüsünde kuzeybatı-güneydoğu yönünde 12.39 m. uzunluğunda ve 332 ile 445 cm. yüksekliğindeki mezar; dromos, ön oda ve mezar odası olmak üzere üç bölümden oluşur ve kesme blok taştan inşa edilmiştir (Duyuran 1960: 64, Sevinç ve Treister 2003: 215). Farklı yüksekliklere sahip mezarda dromostan ana mezar odasına doğru bir yükselme görülmektedir. Dikdörtgen planlı üstü kapalı kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan dromosun uzunluğu 608 cm.'dir ve genişliği zemin seviyesinde 156 cm. iken üst kısımda daralarak 112 cm.'ye düşer. Yüksekliği ise 170 cm.'dir.

Bulunduğunda girişi düzgün kesme taşla çevrili olan mezardaki dromosun dışarıdan giriş kısmının üzerinde dört adet yatay taş sırasından sonra mezar yer almaktadır ve dromostan ön odaya giriş 102 cm. yükseklikte, 96 cm. genişlikte kapı açıklığındaki kumtaşından yapılan üzerinde pek belirgin olmayan dört satırlık kırmızı boyalı yazı olan lentonun uzunluğu 143 cm., yüksekliği ise 68 cm.'dir (Sevinç ve Treister 2003: 217). Kuzeydoğu-güneybatı yönündeki uzun duvarı 328 cm., kısa duvarı ise 123 cm., olan dar-uzun dikdörtgen formlu ön oda 200 cm. yüksekliğindedir ve duvarların üst kısmında "kırlangıç kuyruğu" kenetlerle birleştirilen sarımsı renkli kumtaşı blokların oluşturduğu üçgen planlı çatı yer almaktadır (Sevinç ve Treister 2003: 219). Ön odadaki kapı, dromosun zemininden 50 cm. daha aşağıda dikdörtgen taş bloklarla, mezar odası ile giriş arasındaki kapı ise 98-150 cm. ölçülerindeki çerçeveye sığacak bir blok taşla kapatılmıştır ve ana odaya girişte de dromostan ön odaya girişte yer alan lentoda olduğu gibi kırmızı renkli kazıma çizgilerle yazılan ikinci yazıt yer almaktadır (Sevinç, Treister 2003: 219). Kare formuna yakın mezar odası 323 x 365 cm. ölçülerinde ve 328 cm. yükseklikte olup, ön ve arka duvarlar tavana doğru genişleyerek uzanırken 148 cm. yükseklikten yan duvarların desteklediği çatı yukarıda sonlanmaktadır (Sevinç ve Treister 2003: 219). Kesme kireç taşı bloklardan yapılan çatı ve duvar taşlarına bakıldığında duvarlarda yer alan blokların dış yüzeyinin 28 cm. uzunluğunda, 6 cm. genişliğinde kırlangıçkuyruğu kenetlerle birbirine sabitlendiği fark edilir (Sevinç ve Treister 2003: 219).

Mezar odasının arka ve yan duvarlarına 60 cm. yükseklikte, 80 cm. genişlikte ve 250 cm. uzunluğunda dört taş ayaklı, öndeki iki ayak üzerinde kabartma halinde yıldırım demeti işlenmiş olan ve baş kısmına taş yastık konmuş üç tane kline yer almaktadır (Sevinç ve Treister 2003: 220). Mezar odasında ele geçen buluntular içindeki dört adet bronz kremasyon kabının ikisinin üzerinde yazıt mevcuttur (Sevinç ve Treister 2003: 220). Mezar odasındaki kitabede okunan yazıdan tümülüsün M.Ö.475-450'le arasındaki bir tarihten olduğu söylenebilir ve ayrıca ölü kemiklerinin bulunduğu kumtaşındaki yazıdan M.Ö.4.y.y.'a tarihlenebilir (Sevinç ve Treister 2003: 220). Tümülüsün dış kısmının 60 cm. kalınlığında çamur, kil tabakası ve küçük taşlarla kaplanmış olması bize tümülüs mezarlarda, mezar inşası bittikten sonra dış yüzeyin taş, kil ve çamur tabakasıyla kaplandıktan sonra tümülüsün toprakla örtüldüğünü kanıtlamaktadır (Sevinç ve Treister 2003: 220). Mezar odasında ele geçen toplam buluntu sayısı 470 civarında olup, kremasyon yapılan urnelerde ele geçen altın kolyelerden parfüm şişeleri, başka pişmiş toprak figürin, kandil, alabaster, parfüm şişeleri ahşap mobilya parçaları, deri sandalet tabanı, kemik düğmeler, yünlü giysiler, v.b.den oluşmaktadır (Sevinç ve Treister 2003: 220). Ele geçen 470 civarındaki buluntulardan omphalos phiale'nin Achamenid üretimi olduğunun düşünülmesinin nedeni Dardanos'a çok uzak olmayan Pers satraplığı; Daskyleion'dur (Sevinç ve Treister 2003: 243).

Mezarın duvarındaki mezarı yapan ya da mezarı yapılan kişi olduğu düşünülen Skamandrios isminin geçtiği yazı bize mezarın M.Ö. 6.yüzyıl sonunda yapıldıktan sonra tekrar kullanıldığını, M.S. 1. ya da 2.yüzyılda son gömü yapıldıktan sonra da dromos girişinin büyük taş blokla kapatılarak mezarın dışının moloz ve toprakla kaplanarak tümülüsün kapatıldığını düşündürür (Sevinç ve Treister 2003: 220). Buluntuların çeşitliliği ve tarihlerinin birbirlerinden farklı olması M.Ö.6. yüzyılda yapılan mezarın bazı dönemlerde olasılıkla M.Ö.3. yüzyıl ikinci yarısından M.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısına kadar kullanımına ara verildiği ve sonrasında M.Ö.1. yüzyıl ortalarından kullanıldığını kabul edilmektedir (Sevinç ve Treister 2003: 243).

Dardanos Tümülüs Mezarı'nın sahip olduğu mimari form ve mezar odalarındaki klinelerin bacaklarında detay işlenmeden bırakılan süslemeler Eşenköy Tümülüs Mezarı ile benzeşse de her iki mezarın üst yapıları birbirlerinden farklıdır.

6. SONUÇ

Toplumda ayrıcalığa sahip önemli insanların ölümünden sonra yakınları tarafından düz araziler üzerine yapılan yapay tepecikler olarak tanımlayabileceğimiz tümülüslerin büyüklüğü bireyin onur ve şerefini, gücünü, kahramanlığını sonraki kuşaklara anlatabilme isteğine dayanmaktadır. Temelinde yatan düşünce ise ölümsüzlük olgusudur. Genel olarak dış görünüşleri itibariyle birbirine benzeyen tümülüsler, bulundukları bölge ve ait oldukları toplumda yaşanan siyasi ve kültürel değişimlerle bağlantılı olarak farklılık göstermiş, bulundukları coğrafi bölgenin özellikleriyle uyum sağlamıştır.

M.Ö. 12. yüzyıl sonlarında Avrupa'dan Anadolu'ya gelen Frigler önce Trakya'ya yerleşip sonra Orta Anadolu'da varlıklarını devam ettirmişler ve Anadolu'ya Demir Çağı sonlarında tümülüs geleneğini getirmişlerdir. Frigler'in Orta Anadolu'ya yerleşmeleri sonrasında tümülüslerin Anadolu'da kullanılmaya başlandığını görüyoruz. Çok tanrılı dine inanılan uzun dönemler boyunca kullanılan tümülüs mezarların tek tanrı inancının kabul görmesiyle kullanımından vaz geçilmiştir.

M.Ö. 9. yüzyılın sonu-8. yüzyıl başı itibariyle geleneksel olarak Anadolu'da kullanılmaya başlanan tümülüslerin bu topraklara gelmesi Friglerle ilişkilendirilmektedir. Frigya'nın başkenti Gordion ve çevresinde yer alan tümülüs mezarlar M.Ö. 9. yüzyıl sonu-8. yüzyıl başından M.Ö. 6. yüzyıl ortalarına kadar kullanılmıştır. M.Ö. 7. yüzyıl başlarında Frigler siyasi yönden zayıflarken sınır komşusu Lidya Devleti güçlenmiş ve Frig Devleti siyasi gücünü Lidya'ya kaptırmıştır. Frigler ve Lidyalılar arasındaki dini, kültürel ve görsel etkileşim nedeniyle Lidya'da da tümülüs mezar geleneği uygulanmaya başlanmış ve Roma Dönemi'ne kadar kullanılmıştır.

Frigler'in ana toprağa açtıkları derin çukurlara ağaçtan inşa ettikleri kapısız mezar odalarının çevresini molozla doldurduktan sonra içine yerleştirdikleri ağaç sedirlerin üzerine konulan ölünün çevresine hediyeler yerleştirip çatısını örtüp, dış kısmını toprak ve kül yığıyla kaplayarak oluşturdukları tümülüs mezarlar Lidya'da değişikliğe uğramıştır. Lidya tümülüsleri genel olarak dromos, ön oda ya da sundurma ve mezar odasından oluşmaktadır. Kapı önündeki açıklıklar olan sundurmalar, mezar yapılarıyla aynı işçilik ve teknikte ön odalardan farklı yapılmışlardır (Dinç 1993: 41). Fakat Lidya'da ön odasız, dromos veya sundurmasız, yan yana sıralanan mezar odalarından oluşan plana sahip tümülüs mezarların da kullanıldığı görülür. Ağaç kullanılarak yapılan Frig

tümülüsleri'nden farklı olarak Lidya tümülüslerinin yapımında kireçtaşı ya da mermer kullanılmış, bazen de ana kayaya oyularak yapılmışlardır. Ayrıca dikdörtgen veya kare planlı yapılan ön oda ve mezar odalarında ağaç sedir yerine taş kline ya da sekiler yer almakta ve odaların arasında kapılarla geçiş sağlanmaktadır. Üst yapısı bazen tonoz bazen de düz çatı şeklinde kapatılmış ve üzerindeki toprağın kaymasını engellemek için de çevresine krepis duvarı yapılmıştır.

Bulunduğu konum nedeniyle Daskyleion'la bağlantılı olduğu düşünülen M.Ö. 5. yüzyıla ait dromos, ön oda ve mezar odasından oluşan Eşenköy Tümülüs Mezarı, M.Ö. 7.-4. yüzyıllar arasında aynı teknik ve gelenekle yapılan Lidya Tümülüs Mezarları ile benzer özelliklere sahiptir (Dedeoğlu 1992: 70). Özellikle Lidya'daki Tümülüs Mezarlar'ın üst yapılarına M.Ö. 6. yüzyılın yarısı ve sonrasında yerel özellik olarak kullanılan "düz çatı" modeli Eşenköy Tümülüs Mezarı'nda da uygulanmıştır.

Mezarın bütünüyle Prokonnessos mermerinden yapılması ayrıca mezarın genelinde ve mezar odasına görülen kline ile sunu masasında karşılaştığımız kaliteli işçilik bize bu mezarın Daskyleion'da yaşayan önemli biri için yapıldığını düşündürmektedir. Mezar odasındaki buluntuların *in-situ* olmaması özellikle de iskeletin küçük parçalar halinde ele geçmesi nedeniyle cinsiyet ayrımı yapılamamış ve bu nedenle de mezarın sahibinin erkek mi kadın mı olduğu konusunda kesin bir yargıya varılamamıştır. Aynı nedenle ölen bireyin kline üzerine nasıl yerleştirildiği hakkında da kesin bilgi vermek mümkün olmasa da giriş bölümünde belirtildiği gibi dorsal olarak yatırıldığı düşünülmektedir. İskelet parçalarının incelenmesi sonucunda insan iskeletinin yanı sıra koyun, keçi gibi boş boynuzlu ve çift toynaklı hayvan grubu ile tavşangillere ait hayvanlara ait iskelet parçalarının varlığının anlaşılması bize gömü sırasında veya sonrasındaki ritüelde kurban töreni yapıldığını düşündürmektedir. Kazı çalışması sırasında çamur harçla birleştirilen biçimsiz taşlarla örülen ve batı kesitte daha iyi korunan dromos duvarının dibinde, mezara yakın kısmında bulunan yanık karbon parçaları da gömü sırasında ya da sonrasında yapılan kurban töreni düşüncesini desteklemektedir.

Antik dönemde coğrafi ve bölgesel özellikler, ailelerin sosyal-ekonomik düzeyleri ve yaşanan tarihi sürece bağlı olarak ölüm sonrasında tercih edilen mezar ve gömü şekli değişiklik gösterse de her zaman mezara ölünün diğer dünyada kullanacağını düşündükleri hediyeler bırakılmıştır. Eşenköy Tümülüsü buluntular içinde ele geçen ve Lidya'ya özgü bir kap olarak bilinen pişmiş toprak iki adet lydion ile mezar yapısının planı bize mezarın

Lidya bağlantısını göstermektedir. Yanı sıra buluntular arasındaki Hellenistik Dönem’e ait kandil, kap parçaları ve figürün ile terracotta heykelcik örnekleri mezarın yapımından sonra tekrar kullanıldığını gösterir. Bu durum antik dönemde çokça uygulanan bir yöntem olarak karşımıza çıkar. Tümülüs mezar yapımının uzun yıllar alması ve yapımındaki maliyet düşünülerek var olan mezarın tekrar kullanımı tercih edilmiş ve bazen aynı aile bireyleri aynı mezara gömülmüştür.

Mezardaki toprağın boşaltılması sırasında ele geçen kandilin burun ucundaki yanık bize kandilin kullanım gördüğünü kanıtlamaktadır. Bu kullanım yüksek olasılıkla ölü gömme törenindeki sunu merasiminde gerçekleşmiş olmalı. Genel olarak ölü gömme törenlerinde gerçekleşen dini ritüelin Eşenköy Tümülüsünde de yapıldığı düşünülmektedir. Antik dönemde çok sayıda mezarda görülen mezara aydınlatma aracı bırakılması ölen bireyin diğer dünyaya geçişte yolunu aydınlatma düşüncesine dayanmaktadır.

Daskyleion’da Frig, Lidya, Pers, Yunan ve yerel halk topluluklarından oluşan çok kültürlü bir yerleşimin olduğu bilinmektedir. Ayrıca Daskyleion, M.Ö. 547’de Sardes’i ele geçirip Lidya Devleti’ni yıkarak Anadolu’ya iki yüz yıl boyunca egemen olan Pers İmparatorluğu’nun satraplık merkeziydi. Bu durum Daskyleion’un 3-4 km. uzağında yer alan ve M.Ö. 5. yüzyıla ait Eşenköy Tümülüs Mezarı’nda ki Lidya ve Pers etkilerini açıklamaktadır. Anadolu’da Pers satraplık döneminde oluşan ve “Greko-Pers Sanatı” olarak isimlendirilen sanat ürünlerinin Anadolulu sanatçılar tarafından üretildiği anlaşıncı “Anadolu Pers Sanatı” tanımı kullanılmıştır (Bakır 2011: 25). Bu bilgi doğrultusunda Eşenköy Tümülüs Mezarı’nın Anadolu’lu ustalar tarafından yapıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akurgal, Ekrem. *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*, Walter de Gruyter, Berlin, 1961.
- Akyurt, İ.Metin. *M.Ö.2 Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, Ege Yayınları, Ankara 1998.
- Ateşlier, Suat. *Daskyleion-Kösemtuğ Tümülüsü Mimarisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1992, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Bailey Donald M. *A Catalogue of The Lamps in The British Museum, I*, London, 1980,
- Bakır, Tomris. *Balıkesir'in Eski Çağlardaki Valilik Merkezi DASKYLEİON*, BALIKESİR Valiliği (İl Özel İdaresi) tarafından bastırılmıştır, Balıkesir, 2011.
- Bakır, Tomris. "Daskyleion", *Höyük*, 1, 1988, 75-84.
- Baughan, Elizabeth. "Lidya Gümü Gelenekleri/Lidyan Burial Customs" *Lydialılar ve Dünyaları / The Lydians and Their World*, Yapı Kredi Yayınları, 2010, 273-304.
- Birecikli, Fatma. "Ana Hatlarıyla Friglerde Din", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 7, 4, 2010, 215-232.
- Buluç, Sevim. "Anadolu'da Kremasyon-Ölü Yakma-Geleneği", *1992 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, Ankara, 1993, 83-95.
- Bulut, Hülya. *Daskyleion'da Akhamenid Satraplığı Sonu ve Hellenistik Dönem*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2007, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Cohon, Robert Henry; *Greek and Roman Table Supports with Decorative Reliefs*, 1984, New York University.
- Dedeoğlu, Hasan. *The Lydians and Sardis*, A Turizm Yayınları, İstanbul 2003.
- Dedeoğlu, Hasan. "Harta Abidintepe Tümülüsü", *Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi*, 4, 1996, 197-206.
- Dedeoğlu, Hasan. "Yabızlar Tepesi Tümülüsü", *II. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 1992, 65-79.

- Delemen, İnci; Sedef Çokay-Kepçe. *Yunan ve Roma Kap Formları Sözlüğü*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2009.
- Delemen, İnci. *Tekirdağ Naip Tümülüsü*, Ege Yayınları, İstanbul 2004.
- Dinç, Rafet. *Lydia Tümülüsleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1993, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Duyuran, Rüstem. “Çanakkale’de Eski Dardanos Şehri Yakınında Bulunan Tümülüs Hakkında Ön Rapor” *Türk Arkeoloji Dergisi*, X, I, 1960, 64-66
- Erdoğan, Serap. *Gordion Tümülüsleri Işığında Frigler’de Oda Mezarlara Ölü Gömme Gelenekleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Genz, Hermann. “Kızılırmak Bölgesi’nde Demir Çağı/The Iron Age In The Kızılırmak Region” *Frigler’in Gizemli Uygarlığı /The Mysterious Civilization of the Phrygians*, Yapı Kredi Yayınları, 2007, 127-140.
- Greenewalt, Crawford. H. Jr. “Giriş-Lydia Coğrafi Konum/Introduction-Lydia: Geographical Location” *Lydia’lılar ve Dünyaları / The Lydians and Their World*, Yapı Kredi Yayınları, 2010, 7-36.
- Humphreys, S.C. “Family Tombs And Tomb Cult In Ancient Athens: Tradition Or Traditionalism?”, *JHS*, 100, 1980, 96-126.
- Hürmüzlü, Bilge. *Eski Yunanda Ölü Gömme Gelenekleri*, Ege Yayınları, İstanbul 2008.
- İren, Kaan. “A New Discovery in Dascylium: The Persian Destruction Layer”, *Proceedings of the 6th International Congress of the Archaeology of the Ancient Near East*, 2010, 249-263.
- İzmirligil, Ülkü. “Uşak-Selçukler Tümülüsleri, Tumuli in Uşak-Selçukler”, *TürkAD*, 22, 1, 1975, 41-50.
- Kohler, Ellen L. *The Lesser Phrygian Tumuli Part I*, The University Museum University of Pennsylvania, Philadelphia, 1995.

- Kurtz, Dona C.; John Boardman. *Greek Burial Customs*, Thames and Hudson, London 1971.
- Mansel, Arif Müfid. *Trakya-Kırklareli Kubbeli Mezarları ve Sahte Kubbe ve Kemer Problemleri. Die Kuppelgraeber Von Kırklareli in Thrakien*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1943.
- Mansel, Arif Müfid. *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- Nayır, Kubilay. “Alibeyli Tümülüsleri Kurtarma Kazısı 1981” *KST*, IV, 1982, 199-206.
- Nayır, Kubilay. “Alahıdır Tümülüsleri Kazısı 1979”, *Anadolu Aras*, 7, 1979, 115-129.
- Naumann, Rudolf. “*Eski Anadolu Mimarlığı*”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- Onurkan, Somay. *Doğu Trakya Tümülüsleri Maden Eserleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- Ökse, A.Tuba. “Eski Çağdan Günümüze Ölü Gömme ve Anma Gelenekleri”, *Türk Arkeoloji ve Etnoğrafya Dergisi*, 5, 2005, 1-8.
- Özdoğan, Mehmet. “Marmara Bölgesi Yüzey Araştırması”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, 2000, 308-313.
- Özdoğan, Mehmet; Murat Akman. “1990 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları”, *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1991, 405-424.
- Özgen, İlknur; Jean Öztürk. *Heritage Recorved. The Lydian Treasure*, Ministry of Culture, İstanbul 1996.
- Özgüç, Tahsin. *Ön Tarihte Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1948.
- Sams, G.Kenneth. “Gordion ve Frigler/Gordions and the Phrygians” *Frigler’in Gizemli Uygarlığı /The Mysterious Civilization of the Phrygians*, Yapı Kredi Yayınları, 2007, 49-58.

- Sams, G.Kenneth.”Gordion Kazılarının Işığında Phrygler” *Toplumsal Tarih*, 113, 2003, 1-5.
- Sevin, Veli. *Anadolu Arkeolojisi Başlangıçtan Perslere Kadar*, Der Yayınları, İstanbul 2003.
- Sevin, Veli. *Eski Anadolu ve Trakya Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Sevin, Veli. “Anadolu’da Pers Egemenliği” *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, 2, 1982, Görsel Yayınlar, 310-332.
- Sevinç, Nurten; Mikhail Treister “Metalwork from the Dardanos” *Studia Troica*, 13, 2003, 215-244.
- Sevinç, Nurten; C.Brian Rose; Donna Strahan, Billur Tekkök-Biçken. “Dedetepe Tümüls” *Studia Troica*, 8, 1998, 305-323.
- Sevinç, Nurten. “Çanakkale-Gümüşçay Tümülsleri 1994 Yılı Kurtarma Kazıları Ön Raporu”, *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, VI, 1996, 442-445.
- Tavukçu, Ali Yalçın. *Troas Bölgesi Terracotta Figürinleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1999, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Uçankuş, Hasan Tahsin. *Bir İnsanlık ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji Tarih Öncesinden Perslere Kadar Anadolu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Yıldırım, Şahin. *Doğu Trakya’da Mezar Tepelerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2008, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yıldızhan, Handan. *Erken Akhaemenid Dönemde Daskyleion*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2008, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Young, Rodney S. *Three Great Early Tumuli*, The University Museum University of Pennsylvania, Philadelphia, 1981.
- Young, Rodney S. *Gordion Kazıları ve Müzesi Rehberi*, Ankara Turizmi, Eski Eserleri ve Müzeleri Sevenler Derneği, Ankara 1965.

Young, Rodney S. "The Gordion Campaigne of 1965", *AJA*, 70, 1966, 267-278.

Young, Rodney S. "Gordion Campaigne of 1957: Preliminary Report", *AJA*, 62, 1958, 139-154.

Young, Rodney S. "The Gordion Tomb", *Expedition*, I, 1958, 3-13.

Young, Rodney S. "Gordion 1956: Preliminary Report", *AJA*, 61, 1957, 324-33